

II OSA

TÜDRUKUD JA POISID KOOLIST JA ENESEST KOOLIS

Tiiu Kuurme

Annotatsioon

Artiklis seati keskseks probleemiks, kas ja millised erinevused avalduvad õpilastel kooliga suhestumisel sugude lõikes. Analüüsimise uuritud õpilaste koolitaju, suhtumist kooli ning enesetaju koolis. Teoreetilises pooles kirjeldame kooli kui fenomeni kriitilise kasvatusteaduse võtmes ning seniste kooliga seotud soouuringute tulemusi. Kummagi soo vaates antakse empiirilise analüüsi käigus pilt eesti õpilaste koolimeeldivusest, kooliga seotud tunnetest ja nende põhjustest, õpilaste arvamustest koolikeskkonna, hea koolitunni ja nende eneste võimaluste kohta koolis midagi muuta. Õpilastelt saadud vastuseid analüüsiti temaatilise sisuanalüüsi meetodil. Kooliga suhestumisel esines märgatavaid soolisi erinevusi suhtumises kooli kui teadmiste allikasse ja arengukeskkonda (tüdrukute jaoks märgatavalt olulisem), suutlikkuses teadvustada ning väljendada oma tundeid (poisid märgatavalt vähem), väsimuse ja koormatuse osakaalus (tüdrukutel märgatavalt enam), kooli füüsilise keskkonna võimaluste osas (poistele tähtsam), õpetaja ja õpetamismeetodite osatähtsuses koolitunni paremaks tegemisel (tüdrukutele tähtsam), valmiduses muuta oma suhtumisi ja isikuomadusi, et kool oleks parem paik (tüdrukud oluliselt enam selleks valmis), kompensatoorses strateegiates (poiste valmidus nendeks suurem). Paljudes suhtumistes ja arusaamistes ühtlustab õpilase roll mõlemad sood ning koolist arvatakse ja räägitakse sarnasel viisil.

Õpetajaskond saab detailsema pildi, kuidas noored end koolis tunnevad, mida siin väärtustavad ja mis neid häirib. Sooliste erinevuste osas pakub see võimalusi mõjutada noorte suhtumist kooli ning enesse kui õpilasse humanistlikust inimkäsitusest lähtuvalt ning vabaneda mõnedest uskumustest ja müütidest.

Märksõnad: õpilaste koolitaju, koolimeeldivus, kooliga seotud tunded, koolikeskkond, enesetaju suhtumises kooli

Sissejuhatavalt

Kool on lastele mõeldud kasvamise ja muutumise koht. Enam kui 70 aasta jooksul ilmunud rohke koolikriitilise kirjanduse põhjal võiks kool seda olla ka kooli enda kui institutsiooni jaoks, eelkõige seniste stereotüüpide, argipraktikate ja ahtalt mõistetud funktsioonide muutmise võtmes. Kooli muutumise nõue saadab rutiinselt igasuguseid kooliteemalisi kõnelusi juba aastakümneid.

Selle artikli raamistikus huvitas uurijat õpilaste koolitaju ja enesetaju koolis ning kuivõrd on need mõjustatud soost? Mida see, kuidas kooli kirjeldatakse, räägib koolist ja mida noortest kui oma soo esindajatest õpilastena? Püüdes saada pilti poiste ja tüdrukute suhtumisest ja suhestumisest koolitegelikkusse oleme keskendunud järgmisele: õpilaste koolimeeldivus ja selle põhjused, tunded koolis ja tunnete põhjustajad, õpilaste vaated ja arusaamad sellele, mis teeks koolist parema kasvukeskkonna, õpilaste arusaamad heast koolitunnist ja nende enese võimalusest koolis midagi muuta. Vaatleme kõrvutavalt poisse ja tüdrukuid ning püüame arutleda, kas ja kuivõrd aimub siit soopõhiste sotsialiseerumismustritele iseloomulikku, kuivõrd annab suhtumistele näo õpilase roll ja milline mõju võiks kogetul olla noorte eluhiakutele laiemalt. Taustaks arutelule on kooliteoreetilisest kirjandusest pärinevad seisukohavõttud koolist selle vastuoksustes ja seniste uuringute tulemustest kooli soolistatud iseloomu kohta.

Kool lihtsalt on selline koht

Kriitilise kasvatusteaduse lähtekohaks on kooli vaatlemine laiemates ühiskondlikes seostes ning soouuringud koolis ongi peamiselt kriitilise kasvatusteaduse pärusmaa. Koolist kõneldes korduvad väljendid nagu õpilase passiivne roll, reproduktiivne õpe, instrumentaalsed suhted, massiõpetus, tootmisasutuse mudel, hierarhilisus ja võim, arengu ahtad raamid, ülevõimendatud intellektuaalsus isiksuse tervikkuse arvel, mehaaniline hindamine jne (nt Antikainen jt. 2009). Kooli muutumatu iseloom vaatamata kiiretele ühiskondlikele muutustele vääriks kohta Guinnessi rekordite raamatus, arvab soome uurija Reijo Miettinen (1990). Ikka veel kiputakse kooli headust hindama lähtudes üksnes kohustuslike õppekavateadmiste tundmisest, ja mitte sellest, millisteks isiksusteks ning milliste väärtushoiakutega kodanikeks õpilased kujunevad. Rohkem kui ametlik õppekava vormib inimest kooli variõppekava, mis toimib enamasti teadvustamatult kooli argitegevuste kaudu. Kogu kooliliku olemise mitmekesisuses peegeldub laiem kontekst oma mõjude ja ootustega, kuhu kool kuulub, ehk ühiskond ajastuomase reeglite ja võimusuhetega. Tänapäeval lisandub varasemale uusliberalistlik agenda oma konkureerimisvaimu, managerismi ja mõõtmisihaluks.

Deborah Youdell kirjutab oma raamatus *School Trouble. Identity, power and politics in education (hädad kooliga, võim ja poliitika hariduses)* järgmist: kooli on vorminud laiad majanduspoliitilised ja sotsiaalsed kontekstid, mis määravad arusaama, milline kool peab olema. Suuremad sotsiaalsed ja poliitilised probleemid peegelduvad organisatsioonilistes struktuurides ja süsteemides, õppekavas ja pedagoogikas. Haridus ei ole neutraalne ja koolitusprotsess on kaugel heatahtlikkusest. Kool on koht, kus toodetakse ebavõrdsust. (Youdell 2011).

Kool on täis vastuoksusi. Kui vaadelda kõrvutavalt kooliga seotud lootuste, selle ametlike funktsioonide ning teisalt tegelike mõjude loetelu, nähtub, et koolil tuleb ühtaegu täita nii humaniseerivaid kui dehumaniseerivaid ülesandeid. Üksteist välistavate ootuste täitmise survet nimetab soome kooliteoreetik Jari Salminen (2012) kooli kuratlikeks dilemmadeks (nt vabaduse ja sunni vastuolu), ja need dilemmad pole

otse kellegi tingitud ega hallata. Suurimaid dilemmasid on arvatavalt hariduse idee humanistlik ja valgustav sisu versus alistava ning indoktrineeriva toimega kooliõppimine ja õpilase positsioon (Rajakaltio 2011). Omaette dilemmana võib kindlasti käsitada ka kooli ametlikku eesmärki tagada sugude võrdsus ja kasvatada noored austama võrdõiguslikkust kui väärtust, ning teisalt igapäevapraktikates teostuvat sotsialisatsiooni stereotüüpsetesse soorollidesse.

Miks heatahtlike inimeste jõupingutused siin laiemalt midagi muuta ei suuda, valgustavad rohked kooli ja ühiskonna vastasmõju analüüsivad teooriad. Sooküsimustes toetatakse kriitilise feminismi võtmes tihti Michael Foucault'ist lähtuval võimufilosoofiale. Põhjendamatult vähe on aga koolist kõneldes kasutatud võõrandumise teooriaid, milleks sinne ainekutsuab. Ewald Terhart väidab, et kool säilitab enda omadünaamika, nii öelda süvagrammatika ehk automatiseerunud normistiku, mis stabiilsuse nimel kohandab eri gruppide soovid ja lootused järga harjumuspärase olemise ja toimimise viisiga (Terhart 2013). See annab teisalt lootust, et probleemide tõsine teadvustamine koolis töötavate heatahtlike inimeste poolt võiks ka muutusi esile kutsuda.

Kool esindab ühiskondlikke võimustruktuure. Foucault' järgi on võim kootud sotsiaalsesse kangasse ja ulatub ühiskonnas kõikjale: tungib läbi käitumise, institutsionaalsete sidemete ja ruumiliste konfiguratsioonide. Hariduse ajalugu on võimukasutuse, kontrolli ja distsiplineerimise ajalugu. Võim pole aga pelgalt repressiivne, vaid ka produktiivne: ta näiteks toodab tõe režiime ja peavoolu diskursusi. Ei ole võimusuhet ilma teadmista ega teadmista, mis poleks võimusuhest lähtuv (Foucault 2014, Paechter 2007). Mida tuleb õppida kui teadmista, on otsustatud võimul olijate poolt ning see esitatakse tihti ainumõeldava tõena, et võimustruktuuri aluseid võetaks kui loomulikke.

Klassiruumi praktikad on tüdrukutele ja poistele erinevad, väidab Carrie Paechter (2007), sest naiste ja meeste suhe võimuga ning võimalused võimu omada on ajalooliselt ja ühiskondlikult erinevad. Foucault on kooli lugenud nende eriliste institutsioonide sekka, mis teostavad ühiskonnas varjamatult distsiplinaarset võimu. Kooli osaks on inimesi nn normaliseerida, "teha" nad ühiskondlikult soovitava mudeli sarnaseks, säilitades ühiskonnas stabiilsust. Koolile omistab Foucault rohkeid sunni-institutsiooni tunnuseid. Normaliseeriv, karistav ja selekteeriv võim võrdleb indiviide, selekteerib neid, hindab nende väärtust ja asetab mõned väljapoole kogukonda. Selline võim toimib koolis vormilise võrdsuse raamistikus, mille sisuks on indiviidide homogeniseerimine. Kooli näitelaval esineb õpetaja kultuuri saadikuna ja rahvas sotsiaalpatoloogilise juhtumina – kaootilise kambana, keda tuleb valgustada ja parandada vigadest (Foucault 2014, Simola 2015).

Koolikogukonnad ja nende praktikad kehastavad spetsiaalset võimu ja teadmista suhet, mis tähendab soolisest perspektiivist seda, millised peavad olema tüdrukud ja poisid, et olla edukad, ja kuidas nad peavad õppima. Laste kehad on tihti sooliselt määratletud viisil reguleeritud ja kontrollitud. Sotsiaalselt korrektseid norme kehtestatakse läbi aktsepteeritud soolise käitumista heakskiitmista ja kõrvalekallete kritiseerimista – nt sa hoiad kätt nagu tüdruk. Lapsed internaliseerivad läbi igapäevakogemustea, et mehed ja nende kogemused on rohkem väärt.

Kool on institutsioon, mis selekteerib, märgistab ja sorteerib lapsi. Kool sunnib peale oma rühmakuuluvused, julgustab mõtlema teatud viisil enesest ja teistest, sealhulgas sellest, kes on kellele alluv. Kool on distsiplineeriv institutsioon, mille ruume märgistab sissesetatud kord teadmista omandamista tarbeks. Nii on ka mõistetav, miks läbi aegade kirjeldab rahvasuu kooli kui sundi ja kasutab metafoori kooliorjusest

(Paechter 2007, Simola 2015, Youdell 2011.). Teoreetilises mõistestikus on käibel mõiste *pedagoogiline paradoks*, mis väljendub küsimusena: kas inimest on võimalik kasvatada vabaks sundides (Siljander 2002), sest kasvatusinstitutsioonid on ajalooliselt olnud sunni-institutsioonid ning vabaks kasvatakse järk-järgult.

Kooliga võib kaasneda võõrandumise probleem. Kooliõppimise ja võõrandumise teemat on, nagu öeldud, vähe seostatud, ehkki kooliõppimise kirjeldustes ja võõrandumise klassikalistes tunnusjoontes on palju ühist. Võõrandumisele viitab asjade tegemine kellegi teise jaoks ja sisemise sideme puudumine sellega. Võõrandumise seisundit iseloomustab eemalejätetus, jõuetus, normitus ehk anoomia, tehakse midagi võõra ettekirjutiste järgi enese huvidest lahus. Kindlasti pole võõrandumine kõikehõlmav kooli ja isiksuse suhte tunnusjoon, näiteks tajuvad paljud õpilased Simola (2015) sõnul kooli kui väljakutset ja võimalust end teostada, rahuldada oma auhust ja jõuda elus edasi. On ju ka samas teada, et Taani õpilased on õnnelikemad maailmas ning ka eesti lapsed on siin-seal sõna võtnud kooli kiituseks. Miks võib aga võõrandumine siiski siinses kontekstis probleemide mõistmisel kasulik olla?

Michael J. Thompson (2013) väidab, et võõrandumine on moraalsete mõtlemise atrofeerumise tunnusjoon, ja see on omane kõrgelt institutsionaliseeritud, ratsionaliseeritud ja hierarhilistele sotsiaalse elu vormidele. Kui õhtumaise haridusideestiku peajooni oli sõltumatu vaba moraalisubjekti kujunemine, kes oma autonoomseid otsuseid teeb lähtuvalt ise loodud sisemistest moraalsetest põhimõtetest, siis Thompsoni sõnul kaotavad võõrandunud moraali korral inividid võime teadlikult ja ise asjade üle otsustada ega oma kriitilist meelt. Iseseisvate põhjendatud ja julgete moraalsete seisukohavõttude võtmine ehk sisemine vabadus nõrgeneb industriaalsete kõrgtehnoloogiliste ühiskondade pakutud väärtussüsteemi ja normide toimel. Ühiskondlike institutsioonide väärtused tunnistatakse intuiitiivselt omaks, maailma nähakse kui ennast õigustavat antust. Inimeste moraalsed koodid pärinevad sotsiaalsetest süsteemidest ja toimivad institutsioonidele omase tõe-vale loogika päraselt. Sotsiaalse domineerimise ehk peavoolu vormid tungivad isiksuse struktuuri. Omandatakse skemaatilised väärtusraamid ja nõrgeneb vastutustunne. Moodsa ühiskonna sotsialisatsiooni viisid sisaldavad ühtaegu moraalset võõrandumise vorme (Thompson 2013). Kool aga just selline on ning Thompsonit aluseks võttes on võõrandumine sellesse sisse kirjutatud.

Lisa Schulz (2011) seostab võõrandumist koolis seal tehtava tähenduse puudumisega, võõrandumisega iseenesest, tundega, et sündmused pole kontrollitavad ning tuleb tegelda asjadega, mis ei paku huvi. Õpilane ei taju seost kooli ootuste ja elu nõudmistega vahel ning et see, mis ta teeb, on oluline. Ta ei tunne ka ennast olulisena. Hannu Simola (2015) sõnul on koolil kaksiktoime: ühelt poolt on see eneseteadlikkuse hävitamise vahend, teisalt on just eneseteadlikkuse loomise osas koolile suunatud suured ootused. Võib oletada, et isiksuse tüüpidest ja kooliedust sõltuvalt toimivad mõlemad. Ent kas seda mõjutab ka sugu?

Teatud sooidentiteetide loomisel võib koolist võõrandumine mängida olulist rolli, kuid õppimisest võõrandumine võib samuti juhtuda omaks võetud soostereotüüpide mõjul. Sooline sotsialisatsioon ja võõrandumine võivad üksteist vastastikku võimendada. Suure ja võimuka süsteemi tingitava moraalsete atrofeerumise metafoor ongi õpilaste poolt nii meelsasti kasutatav mõiste *hall mass* – isiksusetu, tahtetu, tuim kaasa voolamine. Deborah Youdell (2011): Igapäevahinnangutel on massiivne mõju õpilaste kogemustele haridusest, see vormib, kuidas õpilased mõistavad iseend ja oma võimalusi.

Alljärgneva osas, tõlgendades õpilaste hinnanguid ja arvamusi koolist, võib tajuda nende kogemustes ka võõrandumise olemasolu. Kas ja milline võiks olla selle sooline nägu?

Poiste ja tüdrukute subestumine kooliga. Mikrotasandil on rohkesti uuritud, kuidas koolis konstrueeritakse

feminiinsusi ja maskuliinsusi, poisse ja tüdrukuid, ent vähem leidub uuringuid, mis vaatleksid kuidas kumbki osapool ise kooli suhtub ning mis sellest järeldeb.

Järgevalt anname ülevaate, milliseid soole omaseid suhtumisviise ja paiknemisi on rahvusvahelistes uuringutes esile toodud, et siis kõrvutavalt võrrelda, kas need on tajutavad ka Eesti kontekstis.

Tüdrukute kooliedu on poiste omast suurem. Kooli ja õpilase vahekorda kirjeldatakse peamiselt laste edukuse võtmes. Soolise vaatenurga võimendudes 1970. aastail oli feministlikult orienteeritud kooliuurijate tähelepanu all tüdrukute alustatud olukord ja nende kõrvale jäämine hariduslikest hüvedest (Skelton 2001). Varasemates uuringutes oli õpilase kuju olnud valdavalt meessoost, uuringute fookuses olid poisid ning selle pinnal tehti ka üldistusi, mis laienes kõigile õpilastele. Kathryn Wiensi (2006) väitel teadvustati 1970. aastail, et koolid, perekonnad, kirik ja meedia on kujundanud pildi, mille järgi tüdrukud on allaheitlikud, ebaintelligentsed, liiga emotsionaalsed ja vähevõimekad täppisteadustes ja matemaatikas. Uurijad väitsid, et kultuuri ja keskkonna mõju omab tähenduslikku efekti lastele nende identiteetide konstruksioonis. 1990. aastail tekkis vastupidine nn *failing boys* diskursus, mille sisuks oli poiste viletsamad akadeemilised saavutused, ebaedu ja vastasseis koolile. Pendel kandus teise äärmusse. Keskseks teemaks kujunes poiste nõrgenenud ja marginaliseerunud positsioon võrreldes tüdrukute kõrgete saavutusega. Diskursust iseloomustas usk mehe essentsialistlikku loomusse, mida feminiinne kool survestab. Poistest said ohvrid ja diskrimineeritavad. Sündisid üleskutsed muuta kool poistele huvitavaks (seda ka Eestis), kuna tüdrukute kooliedu kahjustab poisid (Skelton 2001, Lahelma 2005, Gordon 2006, Burman 2005). K. Wiens (2006) refereerib vastavaid uuringuid USA-s, kus väidetakse, et õpetajad peavad tüdrukuid targemaks, nad meeldivad õpetajatele ja tüdrukute osakaal lõpetanute seas tõuseb. Tüdrukutel on kõrgemad hinded kõigis ainetes (Burman 2005) ning nad on hakanud poisid välja tõrjuma aladelt, mis olid traditsiooniliselt maskuliinsed. Keegi ei saa aru, mis on läinud valesti. Meeste alasaavutusi on esitatud poisi loomusest tulenevatena ja isikutest lähtuvatena, mitte aga nende sotsiaalsest situatsioonist produtseerituina (Gill ja Tanter 2013).

Soouurijate väitel ei muutnud tüdrukute edukus koolis oluliselt suhtumist naissoosse. Tüdrukute kooliedu nähti probleemina ja poiste edutust heroiseeriti. Jätkuvalt on naiste päralt madalamalt tasustatud töökohad ja kitsamad karjäärivõimalused. Poiste ja tüdrukute ebaõnne mudelid koolis on erinevad. Tüdrukud kukuvad läbi vaikselt, poiste ebaõnne on kärarikkam ja märgatavam. Poiste halbu koolitulemusi näidatakse kui hariduse probleemi, ent tüdrukute viletsaid tulemusi ignoreeritakse, kuigi taolised tüdrukud jäävad samuti haridusest eemale (Lahelma 2005, Gordon 2006). Ka Eestis on suurim sooline palgalõhe just kõrgharitude seas.

Kool on maskuliinne. Süüdistustele kooli feminiinsuses vastasid erinevate põlvkondade soouurijad väidetega, et kool on loomult maskuliinne institutsioon – tänu hierarhilisusele, konkurentsile, tunnete keelamisele, allumiskohustusele. Traditsioonilisel haridusturul hinnatakse klassikalisi mehelikke omadusi nagu võistlus ja individualism, väidab Diana Reay. Erinevate koolkondade feministid nõustuvad, et koolid toimivad maskuliinses normistikus (Reay 2011, Skelton 2001). Kooli suureks paradoksiks on kujunenud maskuliinsete väärtuste südi säilitamine naissoost õpetajaskonna abiga.

Subtumine poiste ja tüdrukute kooliedusse. Eestis on läbi aegade käibinud fraas, et kolm on koolipoisi number. Selle taustaks on oletus, et poiss ei vaja oma väärtuse õigustamiseks kooliedu. Samas pole iial kuulnud, et kolm võiks olla ka normaalne koolitüdruku number. Sealjuures ka rahvusvaheliste uuringute järgi ei väärtustata tüdruku edukust koolis kuigi kõrgelt ja see ei tõsta tema prestiiži. Tüdrukutel on riskantne

nautida oma akadeemilist edu, sest see marginaliseeriks nad. Normile vastuvõetav tüdruk ei vaidle vastu ning vaikib oma edust ja saavutustest, et mitte erineda heakskiidetud mudelist. On raske olla samaaegselt naine ja tark (Paechter 2007) Paul Willise uuringute järgi tajuvad eriti tööliklassi poisid kooli kui feminiinset keskkonda ja akadeemilist õppimist kui langemist feminiinsetesse väärtustesse. Poisid tingivad ise nii oma akadeemilise läbikukkumise, rõhutab Mary Holmes (2007). Edu koolis ei mõjuta uuringute alusel kuigivõrd kummagi sotsiaalset staatust või populaarsust, küll aga on teada, et alad, kus tüdrukud on edukad, on alaväärstatud (Holm 2010). Arusaamad mehelikkusest on viimastel aegadel muutunud ega sisalda akadeemilisi saavutusi. Akadeemiliselt edukad poisid on arendanud varjamisstrateegiaid, mis peidavad nende pingutusi ja motivatsiooni (Wiens 2006). Muutused hariduses tüdrukute kasuks on laiemate sotsiaalsete protsesside tulem, mitte üksi võrdsete võimaluste rakendus, väidavad uurijad (Skelton&Francis 2011).

Poiste ja tüdrukute eneste suhtumine kooliedusse. Välised suhtumised mõjutavad kindlasti ka laste suhtumist kooliedusse. Noorele naisele on tüüpilisem pöörata tähelepanu koolisaavutustele kui noorele mehele. Inglise keskklassi tüdrukute uuringuist selgus, et neilt oodatakse häid koolitulemusi, ent need pole väärtustatud, vaid neid peetakse normaalsuseks, nii nagu ka poiste laiskust (Lahelma 2005). Tüdrukud rõhutavad kõrghariduse tähtsust ja kõrgkooli pääsemist reeglina rohkem (Holm 2010). Erica Burman (2005) arutleb, kas pole mitte probleem maskuliinsuse normides, mis muudab poiste jaoks kohusetundliku koolitöö hegemoonilise maskuliinsuse väärtusi kompromiteerivaks. Lisaks võib sellel, et tüdrukud või naised teevad midagi hästi, olla nn reostav efekt ala või elukutse staatusele meeste silmis. Wiens toob esile koolipoiste uskumuse, et õige poiss ei pea koolis kõvasti tööd tegema, kuivõrd ei vaja kooli hoolitsust. Poiste poolt soovitud omaduste seas oli ühe uuringu alusel vaid viiendikule oluline olla tark, seda ka edukate poiste arvates (Wiens 2006). Inglise poisid, kes tahavad end koolis hästi tunda ja olla populaarsed eakaaslaste seas, tekitavad klassis segadust ega tee koolitöid. Mõned ei tee klassis teiste nähes midagi, ent teevad kodutöid salaja kodus. Koolis-rumal-olemine väljendab hoiakut feminiinsuse suhtes, mis on defineeritud läbi kooliedukuse (Burman 2005). Kui otsida poiste ebaedu põhjusi, seisnevad need pigem soostereotüüpsetes hoiakutes, eriti poiste eneste poolt internaliseeritud sotsiaalsetes normides, kui õpetaja kiusamises või kooli sobimatuses poistele.

Poiste tegevused ja probleemid on kõrgemalt väärtustatud. Paljud uurijad väidavad, et koolis on vaatamata poistele suunatud noomimiste ja karistuste hulgalet nad siiski enam väärtustatud. Nad võtavad rohkem õpetaja tähelepanu, õpetamine on rohkem suunatud poistele ja lähtub nende huvidest; tehakse pingutusi, et muuta õpikeskkond poistesõbralikuks ning tüdrukud ei pruugi saada võimalusi oma potentsiaali teostamiseks. Tüdrukutele antavad ülesanded on igavamad ja õpetajad naudivad tihti poiste õpetamist rohkem (Holm 2010, Aikman 2005, Lahelma 2005). Selleks, et hoida ära poiste häirivaid tegevusi, pühendubki õpetaja neile rohkem. Vaatluste järgi kulub tunnis palju aega poiste kommentaaridele vastamiseks ja korra loomiseks. Õpetaja kui naine peab teenima meesõpilaste vajadusi ja reageerima kaebustele (Riddell 2011). Ka nii poisid kui tüdrukud ise väärtustavad kõrgemalt maskuliinseid tegevusi (Holm 2010). Kuivõrd usutakse, et täppis- ja loodusteadused on poistele, siis väärtustasid neid mõlemad sood (Spearman 2013).

Õpetajate ootused on erinevad. Õpetajate soospetsiifilisi ootusi ja hinnanguid on palju uuritud ja tuvastatud. Ka lapsed usuvad, et õpetajatel on erinevad ootused poiste ja tüdrukute käitumisele ning nende kirjatööde kvaliteedile (Paechter 2007). Õpetajate üldettekujutused poistest on kui segaduste tekitajatest, lapsikutest, agressiivsetest ja ebaküpssetest olenditest. Tüdrukuid peetakse küpsemateks, puhasteks,

korralikeks, kohusetundlikeks. Seda seletatakse nende arengu trajektooriga ja tüdrukute bioloogiline küpsus vabandab välja ka poiste viletsamad akadeemilised tulemused. Arusaam aktiivsest maskuliinsusest ja passiivsest feminiinsusest mõjutab suhtlust klassis ja kõnetamise viise (Riddell 2011, Holm 2010, Naskali 2010). Kooliklassi tegevused, mis toetuvad tüdrukute tublidusele nõutava osas ja poiste toimekusele, loovad keskkonna, mis teeb õpetaja töö kergemaks (Naskali 2010). Eestis tehtud varasemas uuringus tõusevad esile ka väiksemad akadeemilised ootused poistele ja luba koolikorda rikkuda: poisid saavad andeks (Kuurme, Kasemaa, Roots 2012).

Kontroll, käitumine ja asetused ruumis. On rohkesti uuringuid ja väiteid, et tüdrukute keha, häält ja ruumikasutust kontrollivad enam nii õpetajad kui teised lapsed. Kehasid ja seksuaalsust eitatakse, lastele antakse vähe privaatsust ja panoptikumi printsiip paneb lapsed ise oma käitumist reguleerima (Paechter 2007, Naskali 2010). Domineerivad poisid okupeerivad enamuse füüsilisest ja verbaalsest ruumist klassis, saavad enam tähelepanu, on rohkem seotud anti-kooliliku kultuuriga ning osutavad kollektiivselt koolile vastupanu, tüdrukud aga on rohkem nähtamatutel positsioonidel ning konformsed kooli eetosega. Nende vaikimist ja vahel ka avalikku huvipuudust õppetöö vastu on nähtud kui viisi väljendada omamoodi vastupanu. Mobiilse poisi kuvand seob maskuliinsuse ja aktiivsuse, poiste liikumine on loomulik. Tüdruku jaoks on mitmed käitumisviisid kohatud ning tooksid kaasa negatiivse hinnangu nende soolisele identiteedile. Kujunevad pinged välise kontrolli ja sisemise teovõime (agency) vahel, mis paneb osasid tüdrukuid püüdlema sõltumatu individuaalsuse poole ja väljendama koolile vastupanu omal moel, näiteks vaikitakse maha oma teadmised (Gordon 2006, Holm 2010).

Poiste vastupanu koolile on väljakutsuv. Deborah Youdell toob välja, et Inglismaal määratletakse poisse erivajadustega õpilasteks kolm korda rohkem kui tüdrukuid. Kas aga tulenevad need vaid poiste nn loomusest? Mittestandardsus ja madalad õpitulemused pole peavoolu koolis teretulnud. Liigne domineerimisvajadus, mis pole õpilasele sobiv, ja nõutud küpsuse puudumine viib poisi erivajadustega noorte kooli. Poisid leiavad eneseaustuseks teise viisi, konstrueerides oma identiteeti koolivastase poisina, kes on samas lahe, tark ja mehine. Sellist poissi peetakse elujaatavaks, mitte läbikukkunud rumalaks õpilaseks, nagu näitavad testid. Osa sedalaadi poistest võivad olla edukad teistes kohtades, näiteks illegaalses noorte subkultuuris. (Youdell 2011). Nii on seletatud poiste väljalangevust ja edutust ka sellega, et maskuliinne identiteet ning feminiinne õpilase roll on konfliktis ning see viib poisi koolist. Poiste sootuks suurem enesehävituslik ja lammutatav käitumine ning halb kooliedu on vägagi teada ka Eestis.

Ajaga on toimunud nihe: ka tüdrukud on silmnähtavalt hakanud enam sõna võtma ja omavad klassis rohkem mõju kui poisid. Nad loovad ka gruppe, kes võtavad rohkem vastutust klassi ettevõtmiste eest, aitavad teisi, on vait tundide ajal ja saavad õpetajalt rohkem abi (Holm 2010)

Poiste ja tüdrukute mõjutatavus ning õpetajasuhe. Uurijad väidavad, et tüdrukute õpetajasuhe võib olla tihedam ja sõltavam. Spearman toob välja tüdrukute taju mõjutatavuse (tajutavalt negatiivne keskkond vähendab võimet saavutada ootusi) ning saavutuste seose. Soe ja hoolitsev õpetaja loob kergemini just tüdrukute jaoks sisemise motivatsiooni (Spearman 2013). Poisse iseloomustab negatiivne hinnang lähedusele õpetajaga (Wiens 2006). Uuringus, mis puudutab Austraalia tööliklassi tüdrukuid, ootasid nemad poistest rohkem õpetajalt väljakutseid, toetust ja julgustust, ent neile õpetati ka rohkem üldist kena olemist ja muid tüdrukutele soovitavaid omadusi (Gill&Tanter 2013). Seega võib nn pastoraalne võim, pehme mõjutamine, milles kasutatakse nii totaliseerivaid kui indiviidile suunatud tehnikaid, ja mis pakub heaolu, tunnustust ja turvalisust, nõudes vastukaaluks oma isiksuse ümbervormimist (Simola 2015),

toimida oluliselt efektiivsemalt tüdrukutega – tüdrukud on äraräägitavad ja lähedusele tundlikud.

Õpilaste omavahelised suhted. Pedagoogikas ja arengupsühholoogias on palju käsitletud, kuidas tähtis on nii põhikoolis kui keskkoolis kuuluvus omasuguste sekka ja n-ö kambavaim. Lapsed vormivad koolieas enamasti ühesoolisi sõprusgruppe, mis hoiavad ka sugude piire. Laste sõpruse mudelid loovad poiste ja tüdrukute ruumilise eraldatuse. Piire markeerides luuakse võimalusi ka neist üleastumiseks, et rikkuda soole omaseks peetavat käitumist, nt. olla poisilik tüdruk. Enamus lapsi peab piiridest kinni, piiri rikkumist lubavad enesele üldiselt need, kes on saavutanud kõrgema staatuse (Paechter 2007). Poiste sõpruskonnad on traditsiooniliselt hierarhilised, tüdrukutel enamasti võrgustikupõhised, ent võimalikud on ka rõhutatult oma sugu esindavad autoriteedid. Viimastel aegadel on sõpruskondadesse hakatud vastu võtma ka vastassoo esindajaid.

Kokkuvõetuna on sooproblemaatika koolis mitmekihiline, ambivalentne ja peegeldab ühiskondlikku soosüsteemi. Kooli normaliseeriv iseloom ja sotsialisatsiooniülesanne teeb mängud sookoodidega kooli sotsiaalses elus keskseks. See on ettevalmistus tööjõuturuks ja hierarhiliseks maskuliinsust väärtustavaks ühiskonnakorras. Siiski on mängus ka kooli toimimise stabiilsus ja kord ehk nn süvagrammatika. Kool kui noori allutav ja reeglistav süsteem tuleb paremini toime tüdrukutega, kelle vastupanu pole nii häiriv, ja vaatamata vähesemale nähtav-olemisele on ka nende šansid kooliga toime tulla paremad. Poiste vähene austus selle maskuliinse mustriga järgi toimiva feminiinseks peetava süsteemi ning sellega vastavuses oleva õpilase rolli suhtes viib mõned selleni, et nad loobuvad. Õieti ei too akadeemiline tublidus sookoodide tõttu au kummalegi. Naise alaväärsem koht soosüsteemis paneb tüdrukud siiski ametliku haridust tõendava dokumendi poole püüdlema rohkem, et ühiskonnas kuidagigi hakkama saada. Laialt on levinud veendumus, et kool ei sobi poistele, aga sobib tüdrukutele ja et poiste pärast tuleb kooli teha huvitavamaks. Mida aga arvavad õpilased kooli kohta mitmest vaatenurgast ise. Kas kool on tüdrukute või poiste või ei kellegi järgi sisse seatud?

Kuidas eesti koolilastelt saadud andmeid analüüsiti

Analüüsimisele selle temaatika raames kuulusid küsimused:

1. Mulle meeldib/ei meeldi koolis käia. 2. Miks? 3. Nimeta häid tundeid, mida elad läbi ühe koolipäeva jooksul. 4. Nimeta halbu tundeid, mida elad läbi ühe koolipäeva jooksul. 5. Mulle meeldiks koolis veelgi rohkem, kui siin oleks... (tuli lõpetada lause) 6. Kirjelda mõne sõnaga, milline on sinu jaoks huvitav koolitund. 7. Mida saab õpilane teha, et kool oleks meeldiv paik?

Vastused olid sõnaliselt ja analüüs kvalitatiivne. Vastused liigendati sisu järgi suuremateks teemadeks, rühmitati, ning suuremad teemad jagati omakorda vajadusel alateemadeks. Klassifikaatorid kasvasid välja õpilaste antud seletustest. Kuivõrd vastajate hulk oli suur ja sarnaseid või lähedasi vastuseid palju, esitatakse ka osalist kirjeldavat statistikat, kui palju sarnaseid või lähedasi tähendusi võrdlevalt tüdrukute ja poiste poolelt anti. See võimaldab teha järeldusi sugude seisukohavõtude sarnasusest või erinevusest. Arv tähistab mainimiste hulka. Kui tegu oli suurema vastuste arvuga, mis viitab statistilisele olulisusele, arvutasin protsendi, mis näitab küsimusele antud sarnaste mainimiste hulga suhet õpilaste üldarvus. Nii on protsendi võrdlusalus läbivalt üks ja sama nii poiste kui tüdrukute puhul. Kõigile küsimustele kõik õpilased ei vastanud, seega järeldasin, et vastati neile küsimustele, mis kedagi selleks inspireeris. Ka vastamata jätmine oli reageering. Saame teada, milline tendents on esitatud tugevamalt ja milline nõrgemalt.

Järgnevalt toin välja antud mainimiste sisu ehk tekitasin sisuplokid õpilaste väljendustega, kuidas nemad üht või teist ilmingut kirjeldasid, eristades tüdrukute ja poiste väljaütlemisi. See võimaldas tuua välja väiksemaid alateemasid, mis omakorda viitavad teatud tendentsidele, ning analüüsida väljaütlemiste sisu juba tähenduste iseloomu järgi: kuidas ühest või teisest ilmingust või läbielatud tundmusest või tekkinud arvamusest räägitakse.

Antud tähenduste analüüsiks kooliti ja vanuseastmeti puudus uurijal ajaline ressurss, nii saame välja tuua vaid üldisemad tendentsid ehk kümne kooli õpilaskonna eri vanuses esindajate antud tähendused, mis iseloomustavad õpilaskogumi kui terviku arusaamu.

Eesmärkideks oli analüüsida ja võrrelda poiste ja tüdrukute suhtumist kooli ja selle mõjusse, ehk kas eristub ühtlustava õpilase rolli sees ka sooline aspekt ning millest see eristumine räägib. Peaküsimuseks on: mis see on, mida kool inimesele teeb ja kuidas inimene ise sellesse suhtub?

1. "Koolis on huvitavam kui kodus." Kas ja mis koolis meeldib?

Kas koolis meeldib?

Arvud tabelis on vastus otse esitatud küsimusele, kas kool meeldib või ei meeldi. Poisid olid oma eristuses otsustavamad, tüdrukutel esines vastakaid tundeid. Protsendid väljenduvad vastuste suhet õpilaste (poiste/ tüdrukute) üldarvu.

	Poisid	Tüdrukud
Kool meeldib	163 (52%)	202 (60%)
Kool ei meeldi	111 (36%)	94 (28%)
Meeldib ja ei meeldi	10 (0,3%)	38 (11%)

Näeme, et neid, kellele koolis meeldib, on rohkem kui neid, kellele ei meeldi, seda nii poiste kui tüdrukute puhul. Sealjuures on tüdrukuid, kellele koolis meeldib, kaks korda rohkem kui neid tüdrukuid, kellele mitte. Tüdrukutele meeldib kool poistest pisut rohkem (8% võrra) ja poisse, kellele kool ei meeldi, on 12% rohkem tüdrukutest, kellele kool ei meeldi. Poisse, kellele koolis meeldib, oli siiski vaid 16% rohkem neist, kes end koolis halvasti tunnevad. Vahelduvate tunnetega suhtus kooli oluliselt rohkem tüdrukuid kui poisse, kelle väited olid rohkem must-valged. Nii on kool tüdrukutele meele järele poistest mõnevõrra rohkem, ent siiski ka poistest rohkem kui pooltele.

Mis siis koolis meeldib ja mis mitte? Siin olid tüdrukute arvamused oluliselt variatiivsemad ja väljendusrikkamad. Vaatleme alljärgnevalt noorte antud selgituste kvalitatiivse analüüsi tulemusi.

1.1. Koolis meeldib

Miks kool meeldib – toodud põhjendused võis mõlema soo puhul liigitada väljaõeldu põhjal järgmisteks suuremateks teemadeks:

- Kool kui sotsiaalne keskkond
- Kool kui intellektuaalseid väljakutseid pakkuv arengukeskkond
- Kool kui tulevikuks vajalik paik
- Kool ja enese meeelseisundid

Kõige enam oli väljaütlemisi, mida sai paigutada kahe teema alla: *kool kui sotsiaalne keskkond* ning *kool kui intellektuaalseid väljakutseid pakkuv arengukeskkond*, sest valdav osa kirevatest ja värvikatest väljaütlemistest seonduvad inimsuhetega ja koolis oldud aja mõttekusega. Erinevalt poistest tuli tüdrukute puhul sisse kiusamise, meeolelude, kooliürituste ja hinnete motiiv. Poistel need asjad kooli meeldimise osas nimetamist ei leidnud.

1.1.1. "Kool ei ole ju vaid õppimine" ehk "koolis on sõbrad ja muud inimesed"

Koolis meeldib lastele ülekaalukalt kõige muu ees see, et see on kohtumiste paik, on **sotsiaalne keskkond**, kus saab kokku kirev koosus erinevaid inimesi ja hakkab juhtuma asju, mis annavad elule sisukust. See teema ületas kooli meeldimisest rääkides mäekõrguselt teisi. **Tüdrukute** poolt kirjeldati kooli seda külge 220 väljaütlemise kaudu. Siia kuulunud ütlused võis omakord jagada alateemadeks nagu *sõbrad, inimestega suhtlemine, teistega koos olemine* (161), *huvitavad ettevõtmised, üritused ja tegevused* (20), *koduse igavuse vältimine* (19) ja *saab nalja ning on lõbus* (16). Neli tüdrukut mainis ka toredaid ja hoolivaid õpetajaid.

Poiste poolt väljendati sedalaadi kooli häid pooli 144 ütlemise kaudu: *sõbrad ja suhtlemine* (103), *tegevused ja ettevõtmised* (10), *nali ja lõbu* (16) ning *koduse igavuse vältimine* (15). Nii olid poisid kooli sotsiaalset külge kiitmas peaaegu poole tagasihoidlikumad, ka tegemiste ja ürituste poolt elule sisu andjana mainiti kooli poole vähem ehk õieti päris vähe. Häid õpetajaid ei mainitud.

Millest räägib väljaütlemiste sisu?

1.1.1.1. Sõbrad, inimestega suhtlemine, teistega koos olemine.

Peamine kooli veetus ja suurim koolis käimise motiiv on sõbrad, kaaslased ja teistega koos olemine. Need ütlused ületasid kordades kõiki muid mainitud koolimeeldivuse aspekte.

Tüdrukud: ... sest kool pole vaid õppimine, siis saab ka sõpradega koos olla; sest ma saan kohtuda inimestega; sest mul on maailma kõige lähedam kool ja klass; sest siin on sõbrad, kes teevad koolipäeva talutavaks; meeldib käia koolis, kuna siin on sõbrad; siin on ümber head ja kallid inimesed; mulle meeldib, sest kõik mu sõbrad on siin ja huvitav on; tänu koolile olen ma saanud palju häid sõpru; minu koolis on toredad inimesed ja ka suurem osa õpetajatest on väga toredad ja head, esimest korda elus mulle meeldib koolis käia; siin on palju häid sõpru, kes annavad sulle positiivset energiat; lõbus, hea seltskond; mul on hea sõbranna klassis,

kes hoiab tuju alati üleval; suhelda saan paljude inimestega, naeru ja jagada oma mõtteid; siin on vahva seltskond; naudin veel viimseid nädalaid, et nende inimestega saan koos olla; sest mul on kõige parem klass, keda üldse tahta; koolis on sõbrad ja õpetajad, kes õpilastest hoolivad; näen oma sõpru ja tean, et ma pole ükski;

Poisid ...sest siin saab veeta aega sõpradega; saab sõpradega kokku; seal on nii palju tuttavaid, sotsiaalsus; sest siin on palju sõpru; ainuke tee, kuidas sõpradega kontakti saada; saab olla koos huvitavate inimestega; sest siin on hea seltskond; koolis saab sõpradega suhelda, ei pea kogu aeg läbi arvuti või telefoni suhtlema; sest siin ma kohtun teiste inimestega; sest koolis on mul väga head sõbrad, kellega mulle meeldib väga läbi käia; koolis ei hakka igav, siin on mul väga head sõbrad, kellega saan koos olla ning õppimine ei ole mulle raske; saab inimestega juttu vesta; Sest need inimesed on lõbusad suhelda; sõpradega saab rääkida ja kaarte mängida; Kõik sõbrad on siin; muud pole vaja, sest mul on ühed parimad klassikaaslased elus.

Sõbrad on jõu ja rõõmu allikas ning peamine põhjus, milleks tulla kokku. Mitmetel on koolisõpradega kujunenud tugev emotsionaalne side ja mõnel ka hea klassikollektiiv. Tajutakse, et just tänu koolile on kujunenud huvitavaid inimsuhteid ja sotsiaalne elu, selle taustalt kumab vastu ükski jäämise hirm. Tundub, et kool on ka täna peamiseks kanaliks, mis viib noored teiste inimestega kokku. Ühiskonnas võrreldavat suhtlusala noortele ei pakuta. Tüdrukutest mõned üksikud peavad oluliseks nimetada inimsuhete vallas ka õpetajaid.

1.1.1.2. Huvitavad ettevõtmised, üritused ja tegevused

Nende osa oli tüdrukute puhul kaheksa korda ja poiste osa kümme korda väiksem kui sõprade roll. Järelikult tekivad elule väärtust andvad sündmused laste hinnanguil pigem omavahelisest suhtlemisest kui sellest, mida pakub kool tegevustena.

Tüdrukud: ...ei pea igavlema, on tegevust; koolis juhtub palju asju ning siit tuleb ka haridus; saan erinevatest üritustest osa võtta; saab tihti sõita sellistele üritustele, kuhu muidu ei sattuks; annab mulle võimaluse korraldada ise üritusi; kool annab palju kooliväliseid tegevusvõimalusi; kool lisab tegevust su päeva, mitte ei lösuta diivanil teleka ees; saab inimestega suhelda, tarkust juurde, osaleda kooliüritustel;

Poisid: ...sest kool on vajalik osa elust ja lisaks sellele saab palju nalja ja huvitavaid asju tehtud; kuna koolis alati toimub midagi; hea ja mugav on käia siin. Tunnen kõiki ja kõik tunnevad mind; Sest see on huvitav nii tunnis kui ka vahetunnis.

Poiste elus mängivad kooliüritused vaid üsna väheste jaoks mingit rolli, tüdrukud tajuvad võimalusi tunniväliseks aktiivsuseks rohkem ja kasutavad seda.

1.1.1.3. Kodus oleks igav

Kuigi seda motiivi ei nimetatud väga palju, oli see ometi kõnekas: kodud on sisult ja võimalustelt vaesemad, ihatakse sotsiaalsele näitelavale, sinna, kus on elu ja inimesi.

Tüdrukud: ...sest kodus pole ka palju teha, siin on tegevust piisavalt ja ka sõbrad on koolis; sest ma saan sealt hariduse ja ega kodus parem pole; sest mida ma teeksin, kui ma ei käiks praegult koolis; siin on mu sõbrad, kodus ma ei teeks nagunii midagi tarka, igav hakkaks; kool ei ole minu jaoks vangla; mulle meeldib

enamasti koolis käia, sest siin on sõbrad ja lõbusam kui kodus. Kui kooli poleks, oleks kodus passimine ka mõttetu; kodus olles ma lihtsalt raiskaksin oma päeva ära; siin saab sõpradega aega veeta + kogu aeg kodus passida oleks tüütu; saab kodustest puhata; koolis on huvitavam, kui kodus aega surnuks lüüa; kuna siis saab sõpradega koos olla ja ei pea üksi kodus passima; sest siin on parem kui kodus; saab kodust välja, ennast arendada ning sõpradega suhelda;

Poisid: *...sest ma ei viitsiks kogu aeg kodus olla; kodus lihtsalt hakkab igav ja kellegagi tahaks ikka suhelda ka; koolis on huvitavam kui kodus ning palju sõpru; lõpuks hakkab kodus ka igav, aga kodus on ikka hea olla; kodus pole nagunii midagi teha; kui kodus koguaeg olla siis hakkab igav; sest kui ma ei käiks koolis, siis mul ei oleks oma vaba ajaga midagi peale hakata; kodus olles muutub elu üksluiseks.*

Nii poiste kui tüdrukute poolt oli kooli eelis kodusolemise ees võrdselt ja enam vähem sarnastel põhjustel rõhutatud – peamiselt on selleks omasugustega koos olemine. Kodus olemist tajuti mitmete poolt igavana, sisutuna, üksluisena, eemal suhtluskogukonnast. Kodus ehk siis väljaspool teiste organiseeritud aega ei osata endaga midagi peale hakata. Kodu paikneb vaatamata elektroonikale siiski väljaspool elavat suhtlusruumi. Vajadust teiste poolt organiseeritud aja järele kumas pisut rohkem vastu poiste vastustest.

1.1.1.4. Saab nalja ning on lõbus

Naljad ja huumor väljendavad vitaalsust ja paradoksivaimu, need on loovuse avaldus ja lammutavad barjääre inimeste vahel. Nali ja naer vabastavad pingetest. Vahel on need vastupanuavaldus täbarale olukorrale, vahel ületatakse nii absurdiolukordi. Naljad tekivad samaväärsete vahel.

Tüdrukud: *...sest, et siin on tore; sest lihtsalt meeldib; sest siin on kõik mu sõbrad ja me naerame alati koos; sest tihti on koolis põnev, kas midagi lähedat juhtub kellegiga; siin on minu sõbrad ja nalja saab kogu aeg; saab targemaks ning lõbusalt aega veeta; vahetundides ja ka tundides saame sõbrannaga palju naerda ja meil on koos lõbus; kuna siin saab nalja, siin on sõbrad ja saab targemaks; koolis näen oma sõpru, meil on koos lõbus ja tore olla; siin on sõbrad ja siin on lõbus;*

Poisid: *...hea seltskond, saab palju naerda; saab sõpradega suhelda ning laamendada ning aega veeta; näeb sõpru ja saab nalja ning targemaks saab ka; kuna koolis saab targemaks ja koolis on alati lõbus; koolis saab sõpradega palju nalja; sest siin saab pulli; saab targemaks ja nalja; sest vahetundidel saab nalja ja vahest ka tundide ajal; koolis saab pulli ning uusi lollusi teha. Õpetajaid rõõmustada jne.*

Mitmed poisid sidusid omavahel naljad ning kooli mõtte ehk targemaks saamise, millele lõbus olemine lisab võrtsi. Kui poisid teevad ise nalja, siis tüdrukud saavad naljadest osa ja koos naerda. Sündmusi, mis võimaldavad vitaalsuse avaldamist naeruna, tekitatakse omavahel. Koolihuumor on otsekui elu eliksiir.

1.1.2. "Sa suuremas osas siiski arened" ehk kool on intellektuaalseid väljakutseid pakkuv arengukeskkond

Kooli kui teadasaamise allikat ning harituks saamise kohta märgiti poiste ja tüdrukute poolt erinevalt. Kooli seda poolt hindas kaks korda rohkem tüdrukuid (105; 31% kõigist tüdrukuist) kui poisse (55; 17% poistest). Siin võis väljaütlejate põhjal eristada alateemadena **uued teadmised, silmaring, targemaks saamine** (57 tüdrukut, 35 poissi), **hariduse tähtsus** (22 tüdrukut, 10 poissi), **meeldivad mõned tunnid**,

meeldib õppida (15 tüdrukut, 6 poissi) ja *areng, eneseületus* (8 tüdrukut, 4 poissi). Nagu näha, on kooli see pool tüdrukute poolt ligi kaks korda enam väärtustatud, eriti on väärtustatud haridus kui ühiskondlikult hinnatud ilming. Kui kõigist tüdrukutest väärtustab kooli arendavat toimet ligi kolmandik, siis poiste seas omab teadmiste ja hariduse osa koolimeeldivuse puhul tähendust vähemale kui viiendikule. Ka eesti õpilaste poolelt avaldub seega, et kooliteadmiste tähendus koolimeeldivuse põhjusena on tuntavalt olulisem tüdrukute jaoks ning alarmeerivalt väike noormeeste jaoks.

1.1.2.1. Uued teadmised, silmaring, targemaks saamine

Tüdrukud: ...on hea saada teadmisi juurde; sest siis on iga päev midagi kasulikku teha; koolis käimiseta oleks raskem avardada silmaringi; sellepärast, et saab uusi ja huvitavaid asju teada; sest siis saan sõpradega rohkem aega veeta ja targemaks saan ka; sellepärast, et seal saab teada asju, mida sa varem ei teadnud; kuna mulle meeldib saada uusi teadmisi ja samuti sõbrad on koolis; sest koolist saab uusi teadmisi erinevatest valdkondadest ja suhelda sõpradega; saan inimestega suhelda ja alati midagi huvitavat teada; saab targaks; mulle meeldib uusi teadmisi omandada; Saab targemaks ja teiste omasugustega koos olla; sa suuremas osas siiski arened; saan koolist uusi teadmisi ning kohtun sõpradega, keda muul ajal ei näe ning saan nendega päevakajalisi asju arutada;

Poisid: ...siin saab teadmisi; saab targaks; saab uusi asju teada, laiendada silmaringi; siin on sõpru ja siin omandab teadmisi. Mõned õpetajad on vaimukad; omandan haridust ja kogemusi; maailmapilt avardub; sest siin saab õppida huvitavaid aineid ja rääkida sõpradega; koolis saab uusi asju teada; Sest seal saab uusi teadmisi õppides eakaaslastega koos; õpin uusi asju, tutvun uute inimestega; sest mulle meeldib olla inimeste keskel ja teadmisi saada; saab targemaks ning avardub mõttemaailm

Poiste ja tüdrukute väljendused on enam-vähem sarnased. Rohkesti seotakse uute teadmiste saamine sõpradega koos olemisega ja ka võimalusega õppida kaaslastelt. Teadmised on otsekui lisandväärtus sõpradega olemisele mõlema soo esindajate jaoks. Õpetajate osa tuli esile vaid mõni harv kord.

1.1.2.2. Haridus on tähtis

Tüdrukud: ...et head haridust saada; kuna haridust on väga vaja; sest koolis saab sõpradega olla ning saab haridust; saan hariduse ja õpin uusi asju, mida tulevikus ja ka hetkel vaja läheb; pigem vist ikka meeldib, sest haridus on mulle tähtis ja kõik sõbrad on siin; üldiselt mulle meeldib koolis käia, sest sellest tarkusest, mis õpin, saab silmaringi laiendada; sest siis saab uusi teadmisi juurde, mida on elus vaja; on vaja, haridus on tähtis;

Poisid: ...sest koolis on tore ja saab ka hea hariduse; sest koolis saab haridust; meeldib haridus, ei meeldi nii vara hommikul; koolis harib ennast - samm parema tuleviku poole; Sellepärast, et ma saan siis hea hariduse; sest keskharidust peab saama.

Ka hariduse tähtsusest rääkivates väljendustes pole soolisi erinevusi, mõlema puhul avaldub pragmaatiline huvi – haridus on miski, mis on tähtis, kuna seda läheb vaja. Ühiskond on hariduse väärtustanud. Haridus kui kellegi käsusõnast lähtuv kohustus oli rohkem aimatav tüdrukute ütlemites. Ka hariduse teema seondus sõprade kohaloluga. Poistest märkis hariduse vajalikkust kooli meeldivuse põhjusena küll vaid kõigest 3%. Haridus tundus esinevat kui välispidine garantiikiri enese kindlustamiseks tundmatu tuleviku ees.

1.1.2.3. Meeldib õppida, meeldivad mõned tunnid

Tüdrukud: ...sest mulle meeldib õppida ning uusi asju teada saada; mulle meeldib õppida ja mul on toredad sõbrad; meeldib õppida ja konsepte koostada; vahest on tunnid isegi talutavad; tihti on tunnid tehtud huvitavaks, milleläbi õpib palju; ja mõni ainetund isegi meeldib; enamus tunnid on lahedad;

Poisid: ...siin õpib uusi asju ja kohtab sõpru; õppimine ja uute teadmiste saamine on ka vahel tore; sest mulle meeldib asju õppida, see on huvitav; saab sõpradega kokku ja mõned ained on huvitavad.

Koolitundide ja õppimise meeldivus leidis tähelepanu üksikute noorte poolt ning taas olid need peamiselt tüdrukud. Võib arvestada võimalusega, et poisid ei pruugi tahta seda avalikult tunnustada.

1.1.2.4. Areng ja eneseületus

Tüdrukud: ...ma saan ennast harida, täiustada ja ületada; ma saan siin panna oma teadmised proovile; teen midagi arendavat, iga päev on erinev; saab targaks ja kogemusi; saan tööde ajal ennast proovile panna; kuna siin ma tõestan endale, et ma saan ka edaspidi hakkama ning suhtun ellu positiivselt; sest siin on huvitav ja saab ennast arendada; kuna siin saab nalja, sõpradega koos olla ja uhkust tunda saavutuste üle; sest kui ma kodus passiksin siis ma ei jõuaks kuhugi praegu ega edaspidi;

Poisid: ...tunnen, et saan olla see, kes tahan; kuigi ma arvan, et see piirab mu päeva liialt, arenen ma siin palju ning mul on põhjust inimestega kokku saada; sest siin on kõik sõbrad üheskoos ja saab ennast arendada; koolis arenetakse ning koolis käimisega võid teha tulevikus vägitegusid.

Kooli arendav toime ning võimalus end just kooli pakutava pinnalt proovile panna leidis ära märkimist väga üksikute noorte poolt, sealjuures ei olnud ühtki poissi, kellele kool oleks pakkunud väljakutseid end ületada.

Omaette teemana võib esile tuua mõnede õpilaste pisut avarama mõtiskluse **kooli ja oma elu suhete üle**, milles kool on osalt ka kui eluraskuste eelmäng, pelgupaik, elule sisu andja parema puudumisel. Poiste puhul avaldub laiem perspektiiv ja mõtted laienevad töömaailmale, mis ei tundu kutsuv ja millele mõtlemine aitab kooliga paremini leppida.

Tüdrukud: ...saab elust ja maailmast rohkemat teada; ei pea veel tööl käima ja arveid maksuma; koolis on kõik veel lihtne; ei võta kooli kui kohustust, siin saab jagada oma mõtteid;

Poisid: ...ilma koolita me ei saaks, aga kui kooli pole, oleks ka mõnus; vahel on küll tunne, et ei meeldi, aga peab lihtsalt pingutama nagu terve oma elu; tööl küll käia ei viitsiks; koolis pole häda midagi; sest kool on see, mis loob päeva ja on nauding tegelt; sest tööl käia oleks veel hullem; ilma koolita oleks elu liiga igav; sest see on parem kui kodus istumine ja iga päev õpib midagi uut; sest noor olla ei saa kaua, see on parem kui töö; sest keskkool on üks parimaid aegu elus.

1.2. "Kool on meie edasise elu alus" ehk kool on tuleviku kindlustamiseks vajalik

Tulevikku mainisid kooli meeldimisega seoses vähesed, alla 5% vastanuist. 13 tüdrukut leidsid, et kool on põhi tulevikule ja mõjutab erialavalikut. 10 noormeest seostasid koolis käimise tihedamini tulevase töökohaga.

Tüdrukud: ...*sest kool on selleks alustalaks, mis määrab või mõjutab meie tulevast erialavalikut; kool annab mulle võimalused tulevikus valida mitme elukutse vahel; siin saab teadmisi eesootavaks eluks, sest see mõjutab mu tulevikku; elus edukaks saamiseks ei piisa vaid rahast, vaja on ka haritust ja haridust; on vaja haridus omandada, et tulevik oleks helgem; Kool paneb aluse inimese teadmistele, seab väljavaated edasiseks eluks; kooli lõppedes saan minna ülikooli ja siis saan tegelda sellega, mida armastan;*

Poisid: ...*saab tulevikus töökohta leida; hoiab distsipliini, hea töö (kui õpid hästi), sest see viib mind lähemale minu unelmate töökohale; sest muidu mul hakkab lõpuks igav, ma ei saaks targaks ega tulevikus head tööd ja ma ei näe mõnda kindlat inimest; mulle meeldib ja ka ei meeldi, sest tahaks tööl käijaga samas on ka haridus tähtis; et tulevikus edasi saaks; sest ühiskond on arenenud nii ja elus läbilõõmiseks on vaja haridust; siin saad targemaks, võid elus läbi lüüa.*

Poisid seostavad kooli tulevase tööeluga tihedamalt. Tüdrukute tulevikuvaade on pigem seotud eneseteostuse väljavaadetega, nende vaade eesootavale on mõneti nõtkem ja vabam. Poiste tulevik seondub nende jaoks kohustustega ja on maalähedasem, soovitakse head tööd, peegeldub orientatsioon raha teenimisele.

Kokkuvõtlikult. Kasvatusteadustes on analüüsitud *pedagoogilist heaolu*. See koosneb sotsiaalsetest ja emotsionaalsetest teguritest, ent rõhutatakse ka õppeprotsessi inspireerivat osa, mida kogetakse mõttekana ning mis pakub osalust ja enesekogemust tegutsejana (Pietarinen jt 2008). Kooli meeldivus õpilaste pilgu läbi heidab valgust, millel põhineb nende kogetud heaolu, ja siin põhineb see ülekaalukalt suhtel omataolistega. Sama kinnitavad ka uuringud laiemalt (idem). Meeldimiskogemusi oma peamise ülesande – teadmiste ja õppimise kaudu, pakub kool vähem, seda eriti poistele.

2. Koolis ei meeldi

Miks kool ei meeldi – siin kasvasid nii poiste kui tüdrukute põhjendustest välja järgmised suuremad teemad:

- Kooli halb toimimine haridusinstituutina
- Kooli vilets elukorraldus
- Enesetunde ja meeleseisunditega seotud põhjused
- Inimsuhetega seotud põhjused

Kooliga seotud külgi, mis ei meeldi, toodi tüdrukute poolt välja 186 (55% tüdrukute üldarvust) ja poiste poolt 144 (46% poiste üldarvust) korral. **Kooli halb toimimine haridusinstituutina** pälvis tüdrukutelt 61 märkust ja poistelt 66; **kooli vilets elukorraldus** tüdrukutelt 56 ja poistelt 41 erinevat sisutähendust. **Enesetunne ja meeleseisundid** kooliga seoses said tüdrukutelt 38 ja poistelt 18 äramärkimist ning **inimsuhete pool** pälvis tüdrukutelt 27 ja poistelt 15 esiletoomist. Kooli mittemeeldimine kutsus tüdrukuid

enam sõna võtma, kuid kool kui süsteem pälvis enam kriitikat noormeestelt. Mitmed enese siseseisundite, meeolude ja teiste inimestega seotud asjaolud olid tähtsamad tüdrukutele.

2.1. "Halli massi tootmine" ja "mõttetü ajaraiskamine". Süsteemi kui terviku kriitika

Poisid kritiseerisid kooli kui terviksüsteemi aktiivselt. Kõigepealt tauniti igavust, siis ebavajalikke ja mõttetuid teadmisi, kehva õppekava ja meetodeid. Nende meelest kool toodab halli massi, raiskab aega ja toimib ebaefektiivselt. Vähe pakutakse valikuid. Viie noormehe arvates on süsteem tervikuna halb.

Poisid: ...liiga igavaks ja tüütuks on see tehtud; koolis on igav; peaks rohkem valikuid seoses haridusteega olema; see tüütab ja ma tahaks midagi muud teha; mulle tundub, et suurem osa on tühjad faktid, mida otseselt vaja pole; mu pea topitakse igasugust mõttetust täis ja see ei valmista mind kuidagi iseseisvaks eluks ette; minu arvamusel on õppekava, õpetamismeetodid ja õpetajad üsna kehvapoolsed; koolis õpitakse suures koguses ebavajalikku; kohati tunnen, et raiskan oma aega; süsteem on vale, paljud õpilased on stressis; mulle meeldiks käia koolis, kus ma saan teha seda, mis mulle tõeliselt meeldib.

Tüdrukud taunisid enam vähem sama: igavust, ühekülgust, madalat kasutegurit, mõttetute asjade õppimist ja olulisest ilma jäämist. Ka valikute puudumist, hinnete saamist ja ebavajaliku õppimist, mis raiskab aega. Nelja tüdruku arvates on kogu süsteem vale.

Tüdrukud: ...ma arvan, et praegune koolisüsteem on suhteliselt kehv. Tunde on palju, õppida on palju ja enamused teevad läbitakse nii, et õpilane ei mäleta järgmisel nädalal enam mitte midagi; praktiseerida eluks päriselt vajalikku saab koolis vähe; liiga palju ebaõiglust ja rikkis õppesüsteem; pean õppima asju, mida ei taha; sest me õpime tihtipeale asju, mida meil kunagi vaja ei lähe ja siis veel hinnatakse seda; õppeained on liiga igavad; ei meeldi, sest koolide hindamis- ja muud süsteemid ei ole enam mõistlikud; palju pingeid ja aju ladustamine mõttetute faktidega; päris suur osa koolis õpitavast ei ole mulle eriti oluline, seega raiskan aega. Selle asemel võiksin lugeda või õppida endale tähtsaid asju, mida koolis ei õpetata; palju mõttetuid aineid, ajakulu (selle ajaga teeksin rohkemat); minu arvates on kooli süsteem vale ning ma usun, et mul ei ole vaja teada kõike seda mõttetust, mida mul elus vaja pole.

Süsteemikriitilisi noormehi oli tüdrukutest mõni rohkem, tüdrukute kirjapanekud aga olid rohkem ettevaatavad, analüüsivamad ja küpsemad.

2.2. "Algab liiga vara, kestab liiga kaua". Kooli vilets elukorraldus

Nii poiste kui tüdrukute poolt oli kõige ebameeldivamaks loetud varane ärkamine ja pikad koolipäevad. Tüdrukute poolelt rõhutati rohkesti suurt koormust, kodutöid ja raskeid aineid, poiste poolelt vähest vaba aega. Õpetaja süüdistamine oli nähtavam poiste puhul. Lärm segas mõlemaid.

Poisid: ...liiga palju stressi, kära, algab liiga vara, kestab liiga kaua, õpetajad teevad seda vaid raha pärast, ei hoolita õpilastest, koolis on liiga umbne, igav; peab vara tõusma, palju pingeid; sest see hakkab nii vara, raske hommikul kooli tulla; sest siin pole midagi teha, igavad õpetajad, ükskõiksed ja mõttetud vahetunnid; õpetajad on vanad, karjuvad, vähe meesõpetajaid, wc haiseb; koolis on väga igav, ekskursioonidel käime harva ja midagi huvitavat ei toimu; igav, liiga pikad tööpäevad; kool algab liiga vara, vahel on koolis liiga

raske; koolis on raske ja väsitav;

Tüdrukud: ...vara ärkamine, kaua koolis istumine; tunnid on igavad ja ma olen väsinud ja peab vara ärkama; suur väsimus, nädalas palju töid; alati on nii palju õppida, koolipäevad on nii pikad ja siis jääb veel palju kodu ka teha; hommikul raske ärkata ja kui palju töid, siis ei meeldi; ma tahaks rohkem vaba aega; kui kooli poleks, siis ma saaks oma hobidega tegelda ja rohkem väljas käia; kool on küll väga tähtis, kuid see algab nii vara ning kodutööd ei lase üldse enda asju teha; tihtipeale on koormus liiga suur ja see ei anna motivatsiooni siin käia; jube vara hakkab, rasked ja pikad päevad; liiga kaua juba, palju õppida, eksamid; ei jaksa igal hommikul kell 6.00 ärkata; mulle ei meeldi see lärm koolis; liiga palju negatiivset; ei meeldi, kui on palju koduseid töid, peab vara ärkama; loodetakse ja nõutakse palju; õpetajad ei õpeta vastavalt inimese võimetele.

Koormuse, hõivatuse ja rohkete kohustuste motiiv esines tugevalt tüdrukute puhul. Poisid väljendasid seda vähem, nende korduv motiiv oli liigne varane ärkamine ja tegevusetus. Viis tüdrukut ja üks poiss väljendasid alistumist paratamatusele, kohusetunne võidab muud tunded ja ennast kutsutakse korrale:

Tüdrukud: ...ma tean, et kool on oluline, kuid kui edukaks saamine oleks lihtsam, siis hea meelega ei käiks; ma ei viitsi eriti õppida, aga pingutan edasi; ei meeldi, aga elus on palju asju, mis ei meeldi väga; kool on minu kohustus ja ma pean seal käima ja käin ka; ma tahan koolis käia, aga see väga ei meeldi mulle;

Poiss: ...käin koolis, aga mulle ei pea see meeldima, aga kuna ma olen sunnitud, siis proovin seda nautida.

Viis tüdrukut tundsid soovi iseseisvuda, kooli raamid olid neile ahtad ja piirasid arengut. Poisid sellist soovi ei väljendanud.

Tahaksin nüüd juba rohkem oma elu peal olla, raha teenida, välja kolida kodust ja elada oma päris elu; ootan kooli lõppu, et astuda elus järgmine samm; teeks midagi kasulikku, käiks tööl, aga Eestis pole see võimalik; Sest ma tunnen, et oma arengus peaksin ma hetkel hoopis mööda ilma reisima ja iseseisvamaks saama, mitte koolipingis istuma; tahaksin, et vajalik haridus vastavalt minu tahtmistele oleks omandatud ja saaksin hakata tegema tööd ja ise oma elu majandada.

2.3. "Masendus, stress ja veel nii mõndagi". Enesetunne ja meeleseisundid

Oma enesetunnet kooli mittemeeldimise põhjusena kirjeldasid tüdrukud poistest rohkem, poisid kas ei teadvusta või siis ei väljenda oma seisundeid kuigi palju. Poiste vastustes kordusid motiivid: tüütu, ei taha, ei viitsi, on väsitav.

Poisid: ...käiks, kui rohkem ennast korralikult välja magada ning kui oleks stressivaba õhkkond; kuna see tüütab ja ma tahaks midagi muud teha; sest et siis ei saa magada palju ja koolis on raske ja ebamugav; Sest see võtab kõik mu vaba aja ja ma ei viitsi koolis käia; sest peab õppima ja ma lihtsalt ei viitsi; sest see tekitab masendust, stressi, depressiooni ja veel nii mõndagi.

Tüdrukute enam mainitud enesetunne oli väsimus, seejärel pinge ja stress. Viitsimatust nimetas 6, motivatsioonipuudust 4 ja ühe jaoks kaasneb kooliga ebapiisavustunne.

Tüdrukud: ...sest ma ei viitsi õppida (võib-olla oleks siis parem, kui koduseid töid ei jäetaks); ei meeldi koolis käia, sest peab õppima ja tunnid kestavad liiga kaua; kuid tegelikult motivatsiooni eriti pole ja ei jõua üldse koolis käia; see on väsitav ja tekitab palju stressi; ei viitsi hommikul üles tõusta ja kodutööd teha; halb söök ning rasked ained, mida ma ei mõista; sest on tüdimus, igavad tunnid, pikk päev jms; Koolis käimine on mulle vajalik, aga samas ei jaksa enam; Magamistunde jääb väheks, olen pidevalt väsinud; Väsitav, pidev viibimine mürarikkas keskkonnas ja teiste inimeste jaoks meelepärane olemine; liiga palju lärmi, liiga palju pinget ja närvilisust; Kõik see stress ja pinget, mis kaasneb kooliga on lihtsalt *too much to handle*.

Üks tüdrukutest arvas kooli kohta: *see pikkamööda tapab kogu õnne, mis inimese sees on*. Ilmneb selgelt, et tüdrukud väljendavad suurema pinget all olemist, tekkinud tunded kalduvad tüdrukutel suurema rusetuse poole. Poisid väljendasid seda vähem, nende kõnepruugis kordus mitte viitsimine, kui tüdrukutel väsimus ja jõuvarude lõppemine.

2.4. "Nad virisevad ja on kurjad". Inimsuhted koolis

Tüdrukute enam mainitud enesetunne oli väsimus, seejärel pinget ja stress. Poiste puhul väärtsid mainimist mõistmatud ja ebaõiglasel õpetajad, halb kohtlemine, stressitekitav õhkkond ja ebameeldivad inimesed.

Poisid: ...sest siin on nõmedad inimesed; sest mind pannakse kokku inimestega, kes mulle ei meeldi ja kelle tõttu ma pean kannatama; ja kõik on nii kurjad ja elu otsustavad hinded ära sul.

Tüdrukute puhul teevad elu kibedaks eelkõige õpetajad, kes on kurjad, ebaõiglasel, mõistmatud, vihased ja karmid. Ka leidub õelaid ja ülbeid kaaslasel. Viis tüdrukut mainis, et neid kiusatakse.

Tüdrukud: ...õpetajad virisevad; mind narritakse tihti ja ma saan sellest väga palju haiget; ma ei tee midagi kunagi õigesti; mulle ei meeldi tagarääkijad ja paljud klassikaaslasel; õpetajad on tihti kurjad ja ebavõrdsel; kuna siin on palju ebameeldivaid inimesel, kes on enda arvates maailmanabas; tibid; siinsed kaasõpilasel (mitte kõik) ja ka mõned õpetajad on ebameeldivad; sest õpetajad on kurjad, valavad oma viha välja õpilaste peal; lapsed on õelad, ei salli paljusel; võtab palju energiat ja õpetajad on tihti mitte mõistvasel.

Kokkuvõtteks. Kui kooli meeldivuse peamine põhjus olid sõbrad ja kaaslasel ning kooli panus jäi tagasihoidlikumaks, siis kooli mittemeeldivuse põhjuste seas on ülekaalukad institutsioonist enesest tingitud põhjused: kooli nõuded kurnavad ja neid ei peeta alati mõttekaks. Tundub, et nõudmistega üledoseerimine ning noorte elutegevuste ja huvidega mitteamestamine võib olla suur põhjus, mis taandab kooliõppimise meeldivust ja mõttekust ning tingib ka võõrandumise. Väsinud vaim ja survestatud aeg ei pruugi jätta aega suurematel teemadel mõtisklemiseks ja võõrandumise märgid on õpilaste vastustest aimatavad.

3. Tunded koolis

Õpilastel paluti nimetada eraldi vastustena nii häid kui halbu tundeid, mida elatakse läbi koolipäeva jooksul. Üllatuslikul viisil suur osa õpilastest ei oska nimetada ühtki tunnet. Nimetatakse tunnete põhjustajaid nagu halvad hinded, kuri õpetaja, pikk koolipäev jms. Tüdrukutest nimetas mõnda konkreetset tunnet kokku 170 (50%) tüdrukut, tunnete asemel kirjeldati tunnete põhjuseid 183 korral. Poistest nimetas konkreetseid tundeid, mõned neist lausa terve rea, 92 (29%) kõigist poistest, tunnete põhjusi tunnete asemel kirjeldati ja nimetati 213 korral. Need, kes oskasid nimetada häid tundeid, oskasid üles lugeda ka halbu. Siit saab

järeldata, et poiste suutmine või siis tahe teadvustada ning nimetada oma tundeid on ligi kaks korda madalam kui tüdrukutel: seda teevad alla kolmandiku poistest ning ka pooled tüdrukutest ei samasta end oma tunnetega. Andmestik ei võimalda öelda, kas tundeid ei teadvustata või ei osata oma meeleseisundeid tunnetena määratleda.

Nimetatud heade ja halbade tunnete vahekord:

	Tüdrukud	Poisid
Head tunded	198 mainimist	98 mainimist
Nende nimetusi:	20 nimetust	20 nimetust
Halvad tunded	316 mainimist	131 mainimist
Nende nimetusi:	45 nimetust	29 nimetust

Näeme, et halbade tunnete esinemine ja repertuaar on oluliselt suurem kui heade oma, ka on halbade tunnete galerii värvikam ja rikkalikum, tüdrukutel koguni kaks korda rohkem nimetusi. Samavõrd kui tunnetest enesest, räägib see ka soospetsiifilisest suhtumisest – tüdrukud näivad enese meeleolukõikumisi enam teadvustavat. Läbielatud halb seisund kutsub end rohkem väljendama ja sisaldab rohkem tajutavaid nüansse. Poisid on nii heade kui halbade tunnete nimetamisel (kas ka teadvustamisel?) tüdrukutest üle kahe korra tagasihoidlikumad. Teadvustamata pinged võivad väljenduda agressiivsuseks, mille põhjusi enese tundeilmaga ei seostata. Siinkohal meenutagem, et tüdrukutele meeldis koolis käimine tuntuvalt rohkem.

3.1. Headest tunnetest ja nende põhjustajatest

Üldse nimetasid tüdrukud mitmesuguseid häid tundeid 198 korda ning poisid 98 korda. Üllatuslikult nimetasid nii tüdrukud kui poisid sama arvu heade tunnete nimetusi (20). Vaid ühel korral nimetasid tüdrukud tervelt kuus tunnet (vabanemine, särav, eneseteostus, absurdus, edu, tunne, et oled tark) ja poisid kaheksa tunnet (joovastus, hea enesetunne, sallivus, vabadusetunne, uudishimu, ärevus, erksus, vapustav tunne). See viitab omakorda tõeliselt kõhetule repertuaarile oma tunnete teadvustamisel, mis teisalt on ka enesest võõrandumise märgiks, kuivõrd ei tunta end oma tunnete subjektina ja vaid reageeritakse välisele.

Heade tunnete pingerida tüdrukutel ja poistel:

Tüdrukud	Mainimiste arv	Poisid	Mainimiste arv
Rõõm	91	Rõõm	49
Õnn, õnnetunne	26	Lõbus, lõbusus	9
Lõbus, lõbusus	22	Rahulolu, rahumeel	6
Rahulolu	15	Õnnetunne, õnnelik olemine	6
Hea tuju, hea meel	10	Head tunded	5

Pingerea esimese viie seas on nii tüdrukute kui poiste tunded peamiselt samad, väikese nimetuste varieeruvusega. Ülekaalukalt on kummagi soo jaoks esikohal rõõm või siis mahuvad mitmed muud head tunded rõõmu nimetuse alla. Tüdrukud nimetasid õnnetunnet poistest üle nelja korra rohkem ja lõbus olemist üle kahe korra rohkem. Teadvustatud heade tunnete repertuaar on väike, küll olid mõned üksikud poisid üles lugenud terve galerii tundeid. Sarnaselt nimetasid poisid ja tüdrukud veel *üllatust, imestust, uhkust, eneseteostust, enesekindlust*. Erinevustest jäi silma poiste mainitud *võidutunne, vabadus ja kuuluvus*, tüdrukute poolt *vabanemine, pingelangus, mõistmine, edutunne*.

3.1.1. Heade tunnete põhjustajad

Heade tunnete põhjustajad on kõik väljaspool õpilast ennast olevat asjaolud. Valdav osa neist seonduks inimsuhetega ja teine osa institutsiooniga seotud asjaoludega. Kui tüdrukutel oli kõik, mis otse kooli ei puutunud, seotud üksnes inimsuhetega, siis poistel tuli sisse veel kaks motiivi: saavutus ja sündmused, juhtus midagi head.

3.1.1.1. Inimesed ja juhtumised

Kooli heade tunnete konkurentsituatsioonil esil olev allikas on kaaslased ja sõbrad, seejärel muu, mis samuti viitab inimestevahelisele läbikäimisele

Tüdrukud	Mainimiste arv	Poisid	Mainimiste arv
Sõbrad, sõprade nägemine, nägemisrõõm, sõpradega koos olemine, sõprus, seltskondlik elu, meeldivad inimesed	68	Sõpradega suhtlemine, head suhted teistega, suhtlemine, kaaslaste nägemine, heatahtlikkus	61
Kiitused, komplimendid, keegi ütleb midagi ilusat	26	Naljad ja huumor	25
Naljad, naljade tegemine, huumor, sõpradega saab nalja	22	Saavutus, millegi raske ära tegemine, edukus, töö läheb hästi, eneseületus	11
Et mind oleks vaja, minust tehakse välja, tuntakse huvi, keegi räägib minuga ja hindab mind	13	Sündmused: juhtub midagi põnevat, adrenaliin,	4
		Lähen trenni	3
Olen kedagi aidanud, mind on aidatud	7	Olen kedagi aidanud, teinud midagi kooli ja klassi heaks	3

Tüdrukud nimetasid veel lähedust kaaslastega, millegi saavutamist, koostööd ja sõprade edu. Poistest erinevalt oli mõne tüdruku hea tuju allikas ka *õpetaja hea tuju ja õpetaja tarkus*, poiste puhul aga *armastus*

ning *oma tüdrukuga koos olemine* (11 korda). Poisid mainisid veel nikotiini, puhkamist, austust enda suhtes, häid mälestusi, hommikust kodupirukat, naistega suhtlemist, head anekdooti. Sõpru, nalju ja huumorit väärtustavad nii poisid kui tüdrukud. Edasi näeme erinevusi: tüdrukud on hoopis tundlikumad kiitusele ja komplimentidele ning hea tunde loob ka see, kui märgatakse ja tehakse välja. Võib oletada, et on nn nähtamatuid ja kõrvale jäetud tüdruke, kelle hea tunde pälvib pelgalt nähtavaks ja kiidetud saamine. Tüdrukutele on teiste jaoks olemine tähtsam, poisid väärtustavad enam saavutusi ja sündmusi.

Tüdrukud: ...*kui sõbrannadel läheb hästi, tunnen ennast mugavalt ja hästi; sõpradega head suhted ning seeläbi õnnetunne; sõpradega head naljad; lähen kooli sõpradega, tulen koolist ka sõpradega; klassikaaslased ütlevad sulle ilusti; rõõmu, tunne, et olen tark; kui keegi nalja teeb ja ka minule see naljakas on, siis rõõm.; näed sõpru, vahetunni alates lõogastun, sõpradega olles olen rõõmus ja lõbus; naerame, lõbus, sõbralik, armas, tore, seltsiv; kui keegi räägib minuga ja teeb nalja; kui keegi ütleb, et olen kena; kui kiidetakse, kui sinust tehakse välja; heaolutunne, kui suhtlen ja saab nalja; tunne, et olen vajatud.*

Ühe tüdruku hea-halva tunde skaala oli seotud välimusega: *kui keegi ütleb, et oled kena; kui keegi ütleb, et oled kole.*

Poisid: ...*rõõm, heatahtlikus, kui sa oled kedagi aidanud; kui ma näen tüdrukut, kes mulle meeldib ja me oleme koos; rõõm, sõprus, lõbus, hoolivus; kui saab midagi head teha kooli või klassi heaks, see kui koju jõuad ja puhata saab; sõbralikkus, rõõm; hea nalja tegemine ja sõpradega naermine, tüdruksõbraga aja veetmine; parim tunne on sõpradega olemine; inimestega suhtlemine, võib-olla mõned head hinded; siis kui saab palju naerda; hea söök, siis köht täis; rõõmus; naermine (lõbus), millegi raske hästi ära tegemise tunne; silman sõpru-ekstaas. Kooli lõpp – hüsteeria.*

3.1.1.2. Kooliga seotud asjaolud

Pingerida tüdrukute ja poiste poolt enam mainitud kooliga seotud heade tunnete põhjustest. Arv näitab mainimiste arvu, protsent osakaalu kõigist vastanutest.

Tüdrukud	Mainimiste arv	Poisid	Mainimiste arv
Hea hinne	102 (30% tüdrukutest)	Head hinded, viied, positiivne hinne	86 (28%)
Kool saab läbi, saab koju, koolipäev saab läbi, pääseb koju	23 (6,8%)	Tunnid saavad läbi, kool saab läbi, kojuminek, saan koolist välja	30 (9,6%)
<i>Õppimisega seonduv:</i> saan tunniteemast aru, äratundmisrõõm, huvitavad ained ja lähedad tunnid, saan midagi uut ja huvitavat teada, huvitav koolipäev, innustumine	23 (6,8%)	(Õpetaja) kiitus	19 (6%)
Kordaminekud, õnnestumine, töö läheb hästi, tunne, et sa oskad	22	Kõht täis, hea toit	15
Söögivahetund, täis kõht, saab süüa, maitsev lõuna, hea söök	15	Vahetunnikell vahetunnid, söögivahetund	10
Õpetaja kiitus	14 (4,1%)	<i>Õppimisega seonduv:</i> Õppimine on huvitav, uued teadmised, nauding õppida, sain millestki aru, oskan, olen õppinud	9 (3%)
Tunnid jäävad ära	13	Tund jääb ära, kontrolltöö jääb ära	8

Konkreetsed kooliaineid mainisid tüdrukud heade tunnete allikana 8, noormehed 7 korral, peamiselt kehalist kasvatust ja reaalseid. Lisaks mainisid tüdrukud kahel korral vahetundi, ja korra tehtud kodutööd, olemist peale tunde, huvitavaid arutelusid.

Peamine kooliga seotud heade tunnete allikas nii poiste kui tüdrukute jaoks on head hinded. Nende kaal muuga võrrelduna on ülekaalukas. Seega ei saa väita, nagu poleks poistele hinded olulised. Muud heade tunnete allikad seonduvad eriti poistel peamiselt koolist pääsemisega: lahti saamise, ära jäämisega, vahetunniga. Õppimise ja teadasaamise naudinguga seonduv oli hea tuju allikaks 6,8% tüdrukute ja poole vähemate poiste jaoks. Nii seotakse oma õppimine millegi hea lähtena ülekaalukalt välise hindaja ja hinnanguga ning vähe sisemise teadasaamise rõõmuga. Tüdrukute heade tunnete allikaks oli mainitud

ka saavutusi, mis viitab millelegi enamale kui vaid hinne. Poisid koolisaavutusi heade tunnete allikana ei nimeta. Üllatuslikult sidusid poisid oma häid tundeid õpetaja kiitusega tüdrukutest rohkemgi. Nii selgub, et see, milleks institutsioon on ellu kutsutud – õppimine, areng, teadasaamine – on õpilaste eneste tajutuna heade tunnete ja naudingu allikaks vaid väga üksikutele, ja siis ka rohkem tüdrukutele. Hoopis rohkem häid tundeid pakub õppimise eest pääsemine, seda eriti poistele. Eelnevate kirjelduste taustal on see ka mõistetav. Kooliga seotud asjaoludest pärinevad head tunded on siis valdavalt kas välises hinded ning hindajas kinni või sellest paigast pääsemisega seotud. Ometi ei varjuta see rõõmu, mida toob kaaslastega suhtlemine. Teisisõnu, kooli veetlus põhineb peamiselt noortevahelise suhtluse võimalusel.

Tüdrukud: ...kui saan hea hinde, olen rõõmus; rõõm, kui mõni töö on hästi läinud. vabastus- ja õnnetunne, kui saab koolist minema peale tunde. Hea enesetunne, kui saab kõhu täis söödud ja ainet saab aru; ei pea pingutama kuid hinded on ikkagi head; õnnelikkus, kui saan hea hinde, elevus kui koolipäev hakkab lõppema; Tunnid, kus teemast aru saad, tekib hea tunne; kui saan hea hinde, kõht täis; see tunne, kui saad hea hinde. See, kui sul kodutöö õigesti tehtud. Kui teed tunnitöö õieti; olen koduse ülesande õieti ära teinud; Kui tunnid jäävad ära. Kui ei jäeta palju õppida; rõõm heade hinnete või lühikese koolipäeva üle; õpetaja ütleb, et olen arenenud aines; Kui arvan vastuse ära või teen töö ära olen endaga rahul; kiitmine, maitsev lõuna, hea hinne; see tunne, kui hea hinde saan või kestab viimane tund või saan teemast aru; hea hinne, kiitus, teistega (klassikaaslased) huvitav koolipäev; Kui mõni tund jääb ära ja saab varem koju; koolipäeva algul olen õnnelik, kuni kella 11.00, siis läheb tuju halvaks ja on halb kuni koolipäeva lõpuni; kui ma pole mingiks tööks õppinud ja ma saan selle nelja või viie; Mõned tunnid on väga lahedad, nt inimese õpetus; hinne viis = rõõm, naer, õnnelikkus; ained, mis mulle huvi pakuvad, tekitavad häid emotsioone;

Poisid: ...ma sain viie ühel päeval; saan hea hinde, lähen trenni; Kui ma saan rasketes ainetes häid hindeid; Koolipäeva lõpp, vene keeles ei jää õppida; see aitab keskenduda rohkem koduste tööde tegemisele, kui tead, et suudad saada hea hinde; saan hea hinde, olen õnnelik; see, kui koolipäev läbi on, olen ma rõõmus; saan viie, sõber saab kahe; kui õpetaja kiidab või hea hinde annab; kui ma ületan ennast mingis aines; kui saan hea hinde ja kiidetakse; saan kiita, hea hinde, sõpradega hästi läbi, õppimine huvitav; kui saan mingist teemast aru; kui saan mingist teemast aru; kordaminek õppeaines (õiged vastused, huvitav tund); millegi raske hästi ära tegemise tunne; kui kõht on väga tühi ja tuleb söögivahetund; kui tund lõppeb, kui kool lõppeb.

Kümme poissi ei tunne koolis ühtki head tunnet: ei ole head tundnud; neid tundeid polegi; pole ühtegi, võibolla ainult üks ja see on kui öeldakse, et võid koju minna; ma ei elagi koolipäeva jooksul häid tundeid läbi; neid kahjuks pole.

Häid tundeid ka väljendatakse. Naermist, mis siis arvatavalt samastati tundega, mainisid tüdrukud 40 korral, poisid 32 korral. Rõõm ja naer olidki kõige enam heade tunnetega seoses kasutatud mõisted.

3.2. Halbade tunnetest ja nende põhjustajatest

Meenutagem, et tüdrukud nimetasid halbu tundeid 316 korda ning nende tunnete nimetusi pakuti kokku 45. Poisid nimetasid halbu tundeid 131 korda, pakutud nimetusi oli 29. Nii tunnevad nii tüdrukud kui poisid oma sõnul koolis halbu tundeid rohkem kui häid. Ka kogetud halbade tunnete nimekiri oli rikkalik just tüdrukutel. Halb on puudutanud psüühikat sügavamalt ja vastavaid tundeid tajutakse nüansirohkemalt. Võib oletada, et tüdrukud on sellele, mis lähtub koolist, tundlikumad.

Halbade tunnete pingerida, lähtuvana mainimiste hulgast suhtes küsitletute üldarvu.

Tüdrukud	Mainimiste arv ja osakaal küsitletutest	Poisid	Mainimiste arv ja osakaal küsitletutest
Väsimus	63 (19%)	Viha	21 (6%)
Kurbus	48 (14%)	Väsimus	20 (6%)
Viha	23	Kurbus	19
Tüdimus	21	Igavus	17
Pettumus	20	Masendus	11
Masendus	15	Frustratsioon, depressioon, pinge	5
Igavus	15	Unisus	5
Stress ja pinge	14	Hirm	4
Halb tuju, pahameel, halb olla	14	Pettumus	4
Nälg, tühi kõht	14	Üksildus	3
Närvilisus	8	Närvilisus	3

Tunnete galerii eesotsas korduvad nii poistel kui tüdrukutel väsimus, kurbus ja viha, kusjuures tüdrukute mainitud väsimus on kolm korda ja kurbus üle kahe korra sagedasem. Viha mainitakse enam-vähem sama arv kordi, ent poistel ongi see kõige domineerivam tunne. Sarnaselt tuntakse igavust, masendust, pettumust, närvilisust, stressi ja pinget. Unisust mainis 8 tüdrukut, üksildust 7. Sealjuures ei ulatunud ükski halb tunne kummagi puhul konkureerima rõõmuga, mida toob koolipäev, ent nagu teada, on selle peamine allikas kaaslased.

Poiste tunnete galeriisse lisandusid veel lootusetus, tülgastus, õnnetu olemine, häbi ja piinlikkus (kõike 2 korda nimetatud), üks kord mainiti tuimust, nõrdimust, ahastust, jonnit, muretsemist, egoismi, tüdimust, paha olla olemist, laiskust, ärevust, viitsimatust.

Tüdrukute halbade tunnete nimekiri oli oluliselt rikkalikum: hirm (5), laiskus, viitsimatus, ärritus (kõik 4), mõttetatus, kahetsus (mõlemad 3), motivatsioonipuudus, igatsus, ükskõiksus, nõrdimus (kõik 2). Ühekordselt nimetati kannatamatust, tuskat, piinat, teadmatust, lootusetust, ärevust, ebakindlust, valu, rahulolematust enesega, tühjust, süütunnet, paanikat, suutamatust, saamatust, segadust, peavalu, alaväärsust. *Tunnen end lolli ja koledana*, kirjutas üks 9. klassi tüdruk enda kohta.

Kui poisid nimetasid enesehinnangu ja enesekohaste seisunditega seotud tunnetest vaid mõnda, siis tüdrukud õige mitmeid. Tüdrukud kas siis tajuvad või väljendavad oma meeleseisundeid rohkem ja ka võimendavad oma tundeid.

3.2.1. Halbade tunnete põhjustajad

Need seonduvad nii poistel kui tüdrukutel taas *kooli enesega* ja *inimsuhetega koolis*. Nüüd saab nähtavaks ka õpetaja, ja eriti tüdrukute jaoks. *Õpetajatest* lähtuvaid halva tunde ajendeid nimetasid tüdrukud 44, poisid vaid 19. Nii on tüdrukud õpetajate käitumisele ja avaldustele tundlikumad ja mäletavad neid rohkem. 25 on maininud, et õpetajad *karjuvad, sõimavad, pahandavad, mõnitavad, mölisevad, õiendavad, noomivad, laidavad*. 12 nimetanud, et õpetajad on *ärritunud, kurjad, halvas tujus ja stressis*, 6, et *teevad märkusi, suhtuvad halvasti, ei kuula ära ega arvesta õpilastega*. Ühe tüdruku vaates *peavad nad must-valgeid loenguid*. 16 poissi on öelnud, et halba tuju põhjustavad õpetajad, kes *pragavad, õiendavad, karjuvad, riidleavad, laidavad, noomivad, kurjustavad*. Et nad on *halvas tujus*, mainis kaks poissi, ja et *ei hooli õpilasest*, üks poiss. Nii läheb õpetaja olek ja käitumine tüdrukutele korda rohkem, samas olid poisid õpetaja kiituse suhtes tundlikumad.

Kokku nimetasid *kooli elukorraldusest* lähtuvaid stressitegureid tüdrukud 146 ja poisid 139 korral. Võrdset nii poistele kui tüdrukutele ja ülekaalukalt kõige muu ees olid *halvad hinded* (t: 78 mainimist, p: 79 mainimist).

Kooli halbu tundeid tekitav muu elukorraldus seonduv 25 tüdrukul sõnadega *raske, pingeline, väsitav, palju kodutööd, nõutakse palju, varane ärkamine*, kokku võetuna mahub see koolikoormuse mõiste alla. 19-le võivad ka tunnid põhjustada halbu tundeid, kui nad on *arusaamatud, rasked, igavad, sisutihjad, mõttetud, ebameeldivad*. *Ebaõnnestumised õpingutes* tekitavad halbu tundeid 18 tüdrukule.

Poiste kirjeldatud pilt on teistsugune. *Pikka väsitavat päeva ja tunde* nimetati vaid 5 korral, *ebameeldivat, stressirohket ja arusaamatut* koolitundi 14 korral. *Tegemata kodutööd, kontrolltööd ja ebaõnn koolitöös* leidis mainimist vaid üksikud korrad. Kolmele poisil lisandusid *märkused ja kolmel teisel hilinemised, järelevastamised, tuupimine, kehv toit* (kõik üks kord). Halba tuju põhjustav peamine fakt oli sootuks üldisem: 16 nimetasid, et *peab koolitundi minema ja koolis olema*. Koormus ja väsimus on seega hoopis rohkem tüdrukute probleem, poistele on seda koolis oldud aja kvaliteet. Meenutagem, lõbus ja lahe elu koolis oli just poiste privileeg ja nende osas väärtustatud. Halvad hinded puudutasid poiste enesetunnet, küll aga ei seotud nende põhjust koormuse ega vaevanägemisega.

Oli nii tüdruku kui poisse, kes heade ja halbade tunnete küsimustele vastuseks pakkusid näiteks taolisi vastandpaare:

Hea tunne	Halb tunne
<i>koolist väljumine</i>	<i>kooli sisenemine</i>
<i>kool saab läbi</i>	<i>kool algab</i>
<i>sain hea hinde</i>	<i>saan halva hinde</i>
<i>saan viie, sõber saab kahe</i>	<i>ise saab kahe</i>
<i>sööb</i>	<i>ülejäänud aeg, mil ma ei söö</i>
<i>tundide lõpp, söögivahetund</i>	<i>tundide algus, järelevastamine</i>

Omapuheliste suhete poolelt mainis halva tuju põhjustajaid 78 tüdrukut ja 55 poissi. Kõige enam pälvis mainimist mitut laadi inetu kohtlemine. Tüdrukute sõnavaras *halvustamine, tagarääkimine, kiusamine, mõnitamine, laimamine, tagarääkimine, solvamine, narrimine, inetute sõnade ütlemine, põhjuse ta õiendamine*, mida tõi välja 42 tüdrukut (12% kõigist), poiste sõnavaras oli see *norimine, narrimine, kiusamine, mõnitamine, tänitamine, solvangud; keegi mõliseb, ropendab, karjub teiste peale, sõimleb*, mida tõi välja 26 noormeest (8% kõigist). Tüüsid kaaslastega mainisid nii tüdrukud kui poisid 12 korral, lisandus 6 tüdruku ja ühe poisi poolt *teatud kaaslaste nägemine. Ignoreerimist, alandamist, teiste seast välja tõugatud olemist ja sõprade puudumist* tõi esile 11 tüdrukut ja 8 poissi. Üksikud korrad mainiti *ülbust, tüdrukud täheldasid ka õelust ja kurjust* ning poisid *reetlikkust, vägivalda, kaklemist ja vingumist*.

Koolist ja õpetajast lähtuvaid halva tuju allikaid on seega tüdrukutel üle kahe korra ja poistel kolm korda rohkem kui kaaslastega läbisaamist puudutavaid asjaolusid. Õpetajatepoolne kohtlemine, väsimus, üldine koormus ja kohustused rikuvad tüdrukute elu, poistel jäävad need asjaolud tahaplaanile ja esile asetub üldine elamise kvaliteet ning tüdimus koolis olemisest. Nad on kas siis rohkem rahule jäetud, võtavad kohustusi lõdvemalt või läheb see kõik neile vähem korda. Ka omavahelised suhted puudutasid rohkem tüdrukuid, ent samas ka olulist osa poisse.

Kokkuvõtteks

Tunne on inimese sisekogemus, vastupeegeldus keskkonna mõjudele. Tunded on ametlikult ning teenimatult jäetud hariduse ääremaale või vaikitakse neist hoopis. Mitmete koolist kõnelevate teoreetikute jaoks muudab kooli masinlikuks ja tehasealiseks ka tunnetest möödavaatamine ning nende tõrjumine. Koolikriitilises kirjanduses taunitakse tihti kooli tunde vaest õhustikku ning õpilaste võimetust teadvustada ja valitseda oma tundeid. Tunnete eitamise põhjendus on hariduse ratsionaalsus ja arusaam, nagu oleks emotsioon mõistuse vastand. Tunnetega seotud pedagoogilised võimalused ei leia kasutamist, ning selle asemel, et õppida kontrollima oma emotsioone, tunded elimineeritakse. Ent tunded on õppimisele tähtsad (Youdell 2011, Salminen 2012). Pedagoogilise heaoluna on mõistetud protsesse, kus püütakse toetada inimese tervikarengut, eesmärgiks püsiv positiivne meele seisund ja rahulolu See algab heade tunde kogemuste loomisest (Meriläinen jt. 2008). Tunnete mahavaikimist iseloomustab hästi see, et meie uuritavate enamik ei suudagi oma tundeid nimetada.

Traditsiooniliselt peetakse tundeid soolistatuks ja seotakse enam naissooga. Mitmed uurijad väidavad, et just tüdrukud on tundeid allasuruvas koolis jäetud oma teadvustamatute soovide ja ängide meelevalda. Kohustusliku edukuse kliimas ollakse kaotaja ning paradoksaalselt on eriti ängistatud ja rõhutatud edukad tüdrukud (Skelton&Francis 2011, Gordon 2006). Viha, on nimetatud ka blokeeritud tunnete väljendajaks (Youdell 2011), ja just viha oli meie uuritud poiste halbade tunnete nimistus esimene. Nii on siinsed uurimistulemused ühtaegu nii hoiatus kui kutse hakata koolis tunnetesse täiesti teisiti ja tõsiselt suhtuma.

4. Mulle meeldiks koolis rohkem, kui...

Selle uurimisküsimusega püüti tuua päevavalgele, mida noored, nii poisid kui tüdrukud, koolis näha ja kogeda sooviksid, et kool oleks parem paik ja seal meeldiks käia. Lause *mulle meeldiks koolis rohkem, kui...* lõpetati oma eelistuste ja ettepanekutega. Esile tuli ja korrati üle juba eelpool nimetatud, mis koolis käimise vastumeelseks muudab.

Kirjapandu sisu alusel võis noorte väljaütlemised liigitada tavapärase jaotuse alusel, mida mitmed uurijad on kooli kirjeldades kasutanud: **formaalset ehk ametlikku kooli** (õppekavad, sisemine töökorraldus, õpetajad, õpetuse sisu) puudutav, **informaalset ehk mitteametlikku kooli** (suhted, tegevused, inimesed, üritused, atmosfäär) puudutav ja **füüsilist kooli** (ruumid, kohad, seadmed, söök jm) puudutav.

Tabelis on välja toodud vastavasse teemasse kuuluvate mainimiste hulk, protsent väljendab suhet poiste ja tüdrukute arvusse. Oli neid, kes küsimust ignoreerisid, ja teisi, kes tegid rohkesti ettepanekuid.

Kooli erinevad aspektid	Mainimiste arv ja suhe küsitletute arvuga	
	Tüdrukud	Poisid
Haridussüsteem üldisemalt	9	10
Formaalne kool	335 (99%)	330 (106%)
Informaalne kool	197 (58%)	132 (42%)
Füüsiline kool	119 (35%)	179 (57%)

Selgub, kooli õpetusliku ja korraldusliku poole kohta on nii poistel kui tüdrukutel öelda ühevõrra palju ning mõlemad toovad välja rohkelt omapoolseid visioone. Vähem pälvis noormeeste tähelepanu tütarlastega võrreldes see, mis on seotud kooli mitteametliku poolega ehk üldisema õhkkonna ja tegevusvõimalustega, oluline erinevus oli aga suhtes kooli ruumilahendustesse ja olemise võimalustesse, mis läheb noormeestele oluliselt rohkem korda. Noormeestele tundub olulisem, kus ja kuidas nad koolis paikneda saavad, ja et see avaks ühtaegu ka tegevusvõimalusi, tüdrukud aga soovisid organiseeritud sündmusi.

4.1. Ametlik kool

Ülekaalukalt kuuluvad õpilaste kooli muutmise soovid just ametliku kooli juurde, muu jäi kaugemale maha. See, millest õpilased rääkisid, jagunes väljaütlemiste põhjal kolme suuremasse teemavaldkonda: õpetaja ja tema tegevus, kooli sisemine töökorraldus, õpetuse sisu pool. Arvud näitavad mainimiste hulka, protsent mainimiste hulka suhtes õpilaste üldarvu. Kooli sisemise töökorralduse ja õpetuse sisu jagunevad mitmeks alateemaks.

Ametliku kooli aspektid	Mainimiste arv ja suhe küsitletute arvuga	
	Tüdrukud	Poisid
Õpetaja ja tema tegevus	97 (28%)	80 (26%)
Kooli sisemine töökorraldus		
Koolipäevade ja tundide pikkus	65	57
Koormus	50	35
Kodutööd	33	34
Kontrolltööd	5	4
Reeglid ja normid	10	12
Hindamine	7	6
Õpilase aeg	8	8
Õpetus ja tema sisu		
Koolitundide ülesehitus	34	43
Õpetuse sisu	30	30
Valikute olemasolu	16	21

Ka siin on eri teemasid puudutatud kummagi soo poolelt ühtlaselt. Kõige enam pälvis kummagi tähelepanu õpetaja, kelle kohta tüdrukutel on mõnevõrra rohkem öelda. Koormust mainivad tüdrukud rohkem ja ka koolipäevade pikkus puudutab neid veidi enam. Poistel on pisut rohkem ettepanekuid koolitundide ülesehituse kohta. Ent millest õpilased täpsemalt rääkisid?

4.1.1. "Et nad suhtuksid inimlikumalt". Õpetaja ja tema tegevus

Koolis enam meeldimise peamiseks ja tähtsaimaks tingimuseks on õpilastele soost sõltumatult õpetaja, tema tegevus ja suhtumine õpilastesse. See on tüdrukutele mõnevõrra olulisem. Mõlemad soovivad, et õpetajad õpetaksid paremini, oleksid õpilaste suhtes mõistvamad ja sõbralikumad. Tüdrukud rõhutasid paremaid suhteid ja mõistmist 24 korda. Õpetajaist rääkides kordus neil kõige enam sõna: rõõmsam. Poistel olid

esiplaanil õpetajate õpetamisoskused.

Sõnavaras, mida **tüdrukud** õpetajate osas oma soovides väljendasid, kordusid: *rõõmsam, mõistvam, parem, heatujulisem, põnevam, lahkem, hoolivam, motiveeritum, pädevam*. **Poiste** sõnavaras kordusid: *õpetajad olgu normaalsed, pädevad, aktiivsed, ilusad, sõbralikud, head, rahulikumad, nooremad, vastutulelikumad, mõistvamad, humoorikad*.

Tähtsaim motiiv oli nii tüdrukuile kui ka noormeestele õpilastesse suhtumine.

Tüdrukud: ...õpetajate ja õpilaste parem läbisaamine; lahkemad õpetajad; rohkem mõistmist õpetajate poolt; õpetajad, kes suhtusid natukenegi inimlikumalt; õpetajad, kes võtaks võrdselt õpilasi; et õpetajad ei solvaks ega mõnitaks;

Poisid: ...head, sõbralikud õpetajad; et õpetajad mõistaksid õpilasi; õpetajad, kes inspireerivad ja motiveerivad; õpilastega arvestavad õpetajad; rahulikumad õpetajad, objektiivsed ja sõbralikud õpetajad; vastutulelikumad õpetajad.

Noormeestele rohkem, ent ka tüdrukuile oli tähtis õpetaja õpetamisoskused ja suhtumine oma töösse.

Tüdrukud: ...õpetajad seletaks asju paremini lahti; motivatsioonirikkamad õpetajad; rohkem õpetajaid, kellele meeldib nende töö; põnevamad õpetajad, kes oskavad tunni põnevaks teha; kui õpetajad oleks professionaalsemad ja neile meeldiks õpetada;

Poisid: ...targemaid õpetajaid; rohkem õpetajaid, kes tahavad õpetada, mitte ei ole siin palga pärast; et mõni õpetaja edendaks oma õpetamisoskusi; õpetajad oleksid oma aines põnevamad; uus õpetajate põlvkond; paremad õpetajad (mitte, et praegu halvad oleks); et eriala spetsialistid õpetaks.

Poiste väljaütlemised olid radikaalsemad. Paaril juhul väljendati ka rahulolu õpetajatega, eelkõige nende sõbralikkusega. Üks tüdruk soovis kooli meesõpetajaid, kaks noormeest psühhiaatreid ja üks, *et peetaks õpilastest ja õpetajatest rohkem lugu*.

Õpetaja meeleolu, rõõmsameelsus ja sõbralikkus oli tähtsam tüdrukutele, õpetamisoskused poistele, õpetaja tuju poistele sedavõrd korda ei läinud.

4.1.2. "Vähem", "lühem", "leebem" ja "kergem". Kooli sisemine töökorraldus

Kõik sellega seonduv pälvis tütarlaste poolt 10 protsendipunkti võrra rohkem tähelepanu (t 178 ja p 122 mainimist). Enamuse kokkupuutealade puhul kasutasid õpilased valdavalt mõisteid, mis väljendasid kvantiteeti ning peamised soovitud kvantiteedid olid *lühem ja vähem*. Väga paljude, just tüdrukute, ent ka poiste jaoks peaks koolipäev olema lühem. 17 tüdruku ja 15 poisi arvates peaks koolipäev algama hiljem, 20 noormeest soovivad üldse vähem tunde ja 16, et tunnid olgu lühemad. Vähem peaks olema koolikoormust üleüldse (t: 50t, p: 35p), sealhulgas kodutöid ja kontrolltöid, milles oldi võrdselt ühel meelel.

Tüdrukud päeva ja tundide pikkusest: ...lühemad tunnid ja rohkem polegi vaja; vähem õppetunde; 30 min tunnid, 10.00 võiks alata kool; lühem päev; algaks hiljem; lühemad koolipäevad, pikemad vahetunnid;

lühemad tunnid, päeva keskel mõni vaba tund; hilisem tundide algus; lühemad päevad, et vahepeal poleks 9-10 tunnilisi koolipäevi ning koju jõuaks alles 8-paiku, et järgmiseks päevaks öö läbi õppida;

Poisid: *...hilisem tundide algus, et kooli kõrvalt saaks vabalt millegagi tegelda; et ei peaks nii vara ärkama; hiljem algaks kool; lühemad tunnid + kool algaks tund aega hiljem, kool võiks hiljem alata; lahtisem päevakava; vahest vabad päevad;*

Tüdrukud *muust koormusest: õppetöö oleks leebem; õppekava väiksema koormusega; vähem koormust ja kodutöid, sest õpilased ei jõua kõike; mõistlikum õppekava ja koormus; parem tunniplaan; vähem kodutöid või poleks neid üldse, sest koormus on tõesti suur; kodutöid ei antaks; kontrolltööd nädalas vähem, vähemalt mitte mitu tükki samal päeval;*

Poisid: *...vähem kõike; vähem raske; pisut kergem; pikemad vahetunnid, rahulikumad tempod; rohkem vaheaegu; ei oleks nii palju õppimist; vähem pinget; paindlikum tunniplaan, ei oleks ühtegi kodust tööd; koolis võin ma teha tööd, aga kodus mitte; kodutöö vähemaks; rohkem mängu; ei oleks ühtegi kodust tööd; kergem õppeprogramm, vähem tunde ja üritusi, vähem survet.*

Lihtsalt rohkem vaba aega, sh mõne poolelt ka magamisvahetundi, soovisid 8 poissi ja 8 tüdrukut.

Kui *hinnete* mõju oli eelneva pinnal kummalegi ülisuur, siis vaid väga üksikud mainisid, et muutused hindamises teeksid koolis olemise meeldivamaks.

Tüdrukud: *...hindeid; õiglasem hindamissüsteem, et peetaks teadmisi olulisemaks hinnetest; et õpilaste vahel poleks hinnete konkurentsi;*

Poisid: *...vähem hindeid; leebem hindamine; vähem eksameid; võiks olla leebem, et kõik hinded ei ole elus nii tähtsad.*

Reeglid, kord ja normid töid esile juba soolistatuma vaatenurga. Üldiselt pälvis koolikord vähe tähelepanu, arvatavalt ei nähta siin kõige eelnevaga võrreldavaid probleeme. Tüdrukute sõnavaras räägiti karmimast ja leebemast korrast viimase kasuks, kusjuures 4 tüdrukut soovis rangemat korda ja ka teistelt oodati korranõuetest kinnipidamist. Poiste sõnavaras kordus vabadus, seda soovis rohkem 6 noormeest. Reeglite rohkus oli üksikute probleem.

Tüdrukud: *...süsteemidest/reeglitest kinnipidamine; vähem nõudmisi, kuidas inimene peaks käituma - madalamad ootused; hubasem, mitte nii range kord õpilaste ja õpetajate vahel; leebem kord; õpetajate kinnipidamine oma reeglitest, kui õpilaselt neid nõutakse;*

Poisid: *...rohkem vabadust, oma otsuseid teha; et keegi tagant ei sunniks, vähem reegleid; lubatud kasutada nutitelefone rohkem; vaba riietus; suurem vabadus, rohkem tüdrukuid; palju vabadust, vähem nõudeid; kanep legaliseeritud; rohkem mõistust ja vähem reegleid, koolikohustus vabatahtlikuks.*

Seda, et kool, kus käiakse, ongi sellisena parim, väljendas 7 noormeest (*see kool on perfektne nagu ta on, ei oska midagi juurde lisada, ma olen üdini rahul selle kooliga, ma ei tea, mulle juba meeldibki see kool*) ja 5 tütarlast (*see on super kool ja ei vaja rohkem ma arvan, et kool on meile niigi meeldivaks tehtud, olen rahul kõigega*).

Kokkuvõtlikult. Kool on kurnav ja hõivab õpilaste arvates märkimisväärselt rohkem nende aega ja energiat kui nad seda on nõus panustama. Koolitöö on rõõmutu, kooli päikeseline pool ehk suhted eakaaslastega võimenduvadki ehk sedavõrd nii palju, et korvavad ning tasandavad rõõmutute kohustuste hulka.

4.1.3. "Et saaks õppida, mis on maailmas oluline". Õpetus ja selle sisu

Siin oli noormeestel veidi rohkem öelda (p 94 ja t 80 mainimist), ent üldjoontes pälvisid koolitund ja õpitava sisu vähem tähelepanu kui kooli korralduslik pool, kusjuures tüdrukutele läks viimane, arvatavalt siis koormusega seonduv, oluliselt rohkem korda kui õpetuse sisuline pool.

Koolitunnist rääkides kordus **tüdrukute** sõnavaras soovidenä *huvitav, eluline, vabam, sisukam, lõbusam, praktilisem, loomingulisem, rahulikum, mõtestatum, põnevam*. Kõige rohkem, 10 korda kordus mõiste *huvitav*. **Poiste** sõnavaras sooviti, et tund oleks *huvitavam, vähem keerukas, tõsisem, parem, praktilisem, kergem, loovam, elulisem, lõbusam*. Noormeestest soovis 21 huvitavamaid tunde. Soovid ühtisid lisaks elulise, lõbusa, loova ja praktilise osas.

Tüdrukud soovisid muuseas veel, et oleks *vähem sellist töövihikust, õpikust õppimist; rohkem tunde, kus on liikumist; kui koolitunnid oleksid paremini, efektiivsemalt üles ehitatud; vähem ebavajalikke tunde; põnevamalt töö tegemine;*

Poisid, et poleks nii keerukat matemaatikat; *kergemad õpetusviisid; koduõpe; läbi veebikaamera või midagi sellist; vähem karmust; rohkem ühtseid tegevusi; rohkem tunde kehalist kasvatust; saaks õues õppida.*

Ka *õpetatava sisust* rääkides kordus mõiste *huvitav*. Huvitav on siis, kui on vähem faktipuru, ning rohkem praktilisi ja elulisi asju, siin tütarlaste ja noormeeste soovid ühtisid.

Tütarlaste soove: *tunnid, mis päriselt ei sobi inimesele, temal võiksid olla praktilised tööd; õppimist teemadel, mis on maailmas oluline; et õpetataks seda, mis meil elus hakkama saamiseks vaja läheb; arvutid õpikute asemel; rohkem kunstitunde; vaba valik kohustusliku kirjanduse osas; huvitavad lisaained; hästi kasutatud tunni aeg; mingi projekt klassiga; osasid õppeaineid ei oleks;*

Noormeeste soove: *eluks kasulikumate asjade õppimine; rohkem praktilist tegevust; vähem teooriat; autokool; rohkem kehalist kasvatust; vähem matemaatikat; programmeerimiskursus; rohkem oma loomingut*

16 tütarlast ja 21 noormeest soovisid rohkem valikuid õpetatava sisus. Mõlemate poolelt sooviti nii rohkem valikaineid kui ka võimalust ise valida, mida õpitakse, ehk siis võimalust teha enesele ise õppekava.

4.2. Mitteametlik kool

Mitteametlik kool moodustub ametliku ja kohustusliku ümber. Siia kuuluvad inimsuhted, üldine vaimsus, miljö, tegevusvõimalused ja muu, mis kooli ümber tekib ning elule värve annab. Just siin kujuneb inimeseks olemise oskamine ja saadakse selgust oma huvidest. Õieti kuulubki õpilastele rõõmu toonud kaaslastega suhtlemine ja naljad kooli mitteametlikku poolde. Õpilaste poolt väljendatu kujunes soovideks, mis võiks kõik olla. Taas rääkisid nii poisid kui tüdrukud enam-vähem samadest asjadest, ja need saab kokku võtta alljärgnevalt.

Mitteametliku kooli aspektid	Mainimiste arv ja suhe küsitletute arvuga	
	Tüdrukud	Poisid
Õhkkond, miljö	30	28
Inimesed	84 (25%)	57 (17%)
Tegevused	15	17
Huviringid	19	13
Üritused	30	14
Meelelahutus	14	3

Tüdrukud töid informalse kooli juurde kuuluvat esile 197 korral (58% suhtes tüdrukute üldarvu), poisid 132 korda (42% suhtes poiste üldarvu). Mainitud asjaolude olulisus on mõlemale enam-vähem sarnane, küll aga toovad tüdrukud esile rohkem inimestega seotud aspekte ja tähtsustavad rohkem üritusi ja meelelahutust. Ka ringide olemasolu on neile mõnevõrra tähtsam.

Tüdrukud soovisid *kooli üldise õhkkonna* osas vaikust ja rahu füüsilises plaanis ning vaimsetes kvaliteetides usaldust, ausust ja vabadust. Kordusid sõnad: *rahulikud, rõõmus, tolerantsus, vaiksem, lõbus, võrdsem, sõbralikum, turvalisem, ausus, usaldus, lähedane, vabam, kodusem*. 30-st 7 inimest soovis vaikemat keskkonda ja vähem lärmi, 9 soovis vabamat mõtlemist ja õhkkonda. Mitmeid häiris laste kisa. Üks soovis, et märgataks, kas inimesed on õnnelikud, ühte pani muretsema, et ei julgeta avaldada oma arvamust, kartes teiste hukkamõistu.

Noormeestest 9 nimetas vabama õhkkonna vajadust ja 4 soovis vaikust ning vähem karjumist. Kordusid sõnad: *positiivsem, lõbusam, vaikus, vabam, normaalne, loov, hoolimine*. Viimast kommenteerib ühe noormehe soov: *et oleks võrdsus, õpilaste toetamine, et õpilasi võetakse nagu igapäev oleks eriline*. Läheduse, turvalisuse, usalduse ja kodususe soovi noormehed eraldi välja ei toonud. Üks noormees mainis, et koolis võiks olla *vastastikune lugupidamine ja teistega arvestamine*.

Ilmuvad eetilised kategooriad, mis looksid soovitava õhkkonna.

Milliseid **inimesi**, järelkult siis kaasõpilasi, koolis soovitakse näha? Ka nende omadused loovad üldist miljööd.

Tüdrukutel oli oma kaaskondlaste inimlikele omadustele eriti palju soove ja esindatud oli paljude heade isikuomaduste rikkalik loetelu: *positiivsed, mõistvad, heatahtlikumad, sõbralikumad, normaalsed, toredad, aktiivsed, viisakad, erinevad, intelligentsed, rahulikumad, targad, rõõmsameelsed, abivalmis ja et pööratakse tähelepanu, kas inimesed on õnnelikud*.

Eriti palju kasutati sõnapaari *normaalsed* inimesed, ent kordusid ka *positiivsed, mõistvad, heatahtlikud, sõbralikud*. Tuntav osa tütarlapsi soovis, et koolis oleks rohkem inimesi ja sõpru, teine osa, et oleks vähem inimesi, arvatavalt on see väljaütlemine seotud kooli suurusega. Sooviti ka, et teatud liiki inimesi koolis ei oleks: *poleks kiisajaid, vähem õelaid inimesi, paha iseloomuga inimesi ei oleks ja aktsepteeritaks teistsuguseid*.

Mitmed soovisid teistest erinevaid inimesi ja ka erinevatest maadest õpilasi. Üks tüdruk tahtis *rohkem ilusaid poisse*.

Noormeeste soovid kaaslastele olid: *rõõmsamad, sõbralikumad, huumorimeelega, austavad teisi, lõbusamad, teotahetelised, avameelsed*. Rohkem öeldi välja, kellelaolisi koolis näha ei taheta: *poleks ülbeid inimesi; pahatahtlikke inimesi; ei oleks kellegi mõnitamist; mitte lolle kiusajaid*. Ja õige mitmed nimetasid meelepäraste tüdrukute olemasolu: *et minu klassis oleks rohkem tütarlapsi; tüdruk kellele ma meeldiks; tüdruk kes mulle meeldib ja kellega ma läbi saan; rohkem ilusaid tüdrukuid*,

Loetelu inimsoo ilusatest omadustest jäi neil oluliselt lühemaks. Tüdrukutest erinevalt väärtustati head seltskonda, rohkemat rääkimist, teotahet ja huumorimeelt. Taas soovisid ühed poisid näha enese ümber rohkem inimesi, teised jälle, et neid oleks vähem, sõltuvalt kooli suurusest. Huvi vastassoo vastu oli poistel tuntavamalt väljendatud.

Huviringid, muud tegevused, kooliüritused ja meelelahutus on kõik see, mis aitab muuta kooliaega sisukamaks, laiendab silmaringi, pakub suhtlemiseks kokkupuutepunkte ja õpilastele võimalusi ise midagi algatada ning oma võimeid proovile panna. Kui tüdrukud soovisid rohkem huviringe, siis poisid mainisid tegevusi laiemalt ehk võimalusi end ise organiseerida. Kui 10 % -le tüdrukutest on olulised mitmesugused üritused, siis poisid on nende suhtes üsna leiged. Tegevustest laiemalt soovisid mõlemad, nii poisid kui tüdrukud enam sisustada vahetundi, ent muuta ka koolielu üldiselt mitmekesisemaks.

Tüdrukud: *...rohkem loovaid tegevusi, sisustatud vahetund, rohkem võimalusi lastele, huvitavam- mitmekesisemad tegevused, et kogu aeg ei oleks sama asi, palju värskes õhus viibimist, suurem võimalus vahetundide ajal midagi teha, mõtestatum tegevus;*

Poisid: *...tegevusi, mida vahetundidel teha, kui tehakse üldine koolielu huvitavaks, koridoris harrastusi, nt lauatenis, rohkem vaba aja võimalusi, rohkem õuetegevusi, vahetundides rohkem tegevust, huvitavad tegevused, võimalusi ettevõtluseks, skate võiks ligidal olla, võimalus raha teenida, rohkem poistele tegemisi, rohkem vaba aja asju, rohkem mängu, rohkem rääkimist.*

Viis tüdrukut soovis lõunauinakut ja magamisvahetundi, kaks noormeest teenimisvõimalusi. On märgata, et teema on erutanud noormehi rohkem ja neil on ka konkreetsemaid ettepanekuid ning tahe liikuda ja mängida.

Huviringide osas soovivad mõlemad, et neid oleks rohkem ja et neid oleks ka vanemate õpilaste jaoks, mitte vaid väiksematele. Noormehed on maininud muusikaringe ja noortekeskust ja et ringid peaksid olema tasuta.

Kõik *ürituste* teemal kirjutanud soovivad, et neid oleks rohkem. Tütarlapsed soovivad neid oluliselt rohkem ja neil on ka värvikamad ettepanekud: *rohkem erinevaid külastusi (nt muuseum, kino, reis); rohkem põnevaid üritusi; rohkem talendiüritusi; veel rohkem üritusi, näiteks rohkem klassireise; rohkem väljasõite; palju muudes kohtades käimist (väljaspool koolimaja); rohkem klassiüritusi, nt klassiõhtud; rohkem spordivõistlusi,*

Noormehed soovivad *rohkem väljas käimist, ekskursioone, ja et õpilased saaksid valida, kuhu minna.*

Meelelahutust soovisid peamiselt tüdrukud, et oleks lõbusam. Ja 6 neist tahtis vahetundidesse muusikat, mainiti ka filmide vaatamist, poisid aga soovisid telekaid, karuselli, batuuti, et oleks lõbus.

5. Füüsiline kool

Siia liigitasime kõik selle, mis puudutab maju, ruume, seadmeid, mööblit, kohti eri tegevusteks. Sisuliselt said õpilased teha ettepanekuid, millist kooli materiaalses plaanis nad soovivad. Teemad kujunesid vastavuses sellele, mida õpilased kirjutasid. Numbrid väljendavad mainimiste hulka.

Füüsilise kooli aspektid	Mainimiste arv ja suhe küsitletute arvuga	
	Tüdrukud	Poisid
Paigad tegevusteks, mööbel, seadmed	36 (11%)	85 (25%)
Ruumid	22	21
Söömine	55	46
Sportimisvõimalused	6	27

Õpilased soovivad koolis ilmselgelt teistsuguseid sisulähendusi kui on traditsioonilised suletud klassiruumid, pikad koridorid ja tühjad nišid põgusaks jalutamiseks. Sisuliselt seonduvad soovid kooliruumidele ja paikadele koolis eelkirjeldatud tegevusvõimalustega lisaks formaalsele klassiõppimisele. Eriti erutas see teema noormehi, kel oli ka hulk ettepanekuid, mis kõik võiks koolis olla, mis annaks rohkem tegutsemismaad ja leevendaks õppimise stressi.

Paigad tegevuseks, mööbel ja seadmed kutsus esile rohkesti ideid muuta tavapärasest koolikeskkonda, seda eriti noormeeste poolelt. Mida siis soovitakse?

8 **poissi** tahtis suitsunurka ja 9 tasuta wifit. Veel soovitakse *kohti, kus olla peale tunde, rohkem pehmeid istumiskohti vahetundideks, poodi, sushibaari, piljardilauda, karusselli, batuuti, telekaid vahetundideks, ajamasinat, mängude tuba, saali, kus saaks hullata, lõõgastustuba, aparate, kust süüa välja võtta, tahvelarvuteid, rohkesti korvpalle mängimiseks.*

Tütarlapsed soovisid kõige rohkem *pubkeala ja mugavaid istumiskohti, kappe, kuhu panna riided, interneti, kooliraadiot, vee- ja muude jookide automaati, internetti, akvaariumi.* Viis tütarlast tahtis voodit, patja ja tekki, sama soov oli ühel noormehel.

Veel: *ping-pong laud, et saaks vahetundidel mõtteid eemale; väike istumisnurk, kus saab puhata või sõpradega koos olla.*

Sooline erinevus siin väljendub noormeeste soovide suunatuses tegususele ja aktiivsusele, või siis legaliseerida ja võimaldada pahedega tegelemist. Tüdrukud rohkem rahulikku omaette olemist. Kodusust ja hubasust sooviti kooli võrdselt. Loetelust vaatas vastu kooli ahtus normaalsete noortepäraste tegevuste võimalustes ning askeetlikult ja funktsionaalselt paikapandud viisid pikki tunde koolis olemiseks.

Ruumide osas soovisi 11 tüdrukut ja 10 poissi õpilaste puhkeruumi ning 10 poissi ja 10 tüdrukut puhvetit või kohvikut (ja lühemaid järjekordi seal). Tüdrukud mainisid väliklassi, paremat raamatukogu, hubasemaid klassiruumi. Häiris, et nooremad õpilased viibivad gümnasistide territooriumil.

Noormeeste ruumisoovid olid värvikamad ja fantaasiarohkemad. Sooviti *rohkem ruumi, tänapäevaseid klassiruumi, hoonesisest parki, loomaaeda, purskkaevu, erootilisi pilte seintele, avatud saali, vahetunnis avatud võimlat, sauna riietusruumis*. Mainiti heakorda ja sooviti, et kool oleks ilus.

Kolm noormeest ja neli tütarlast soovis lihtsalt sooja saada, sest koolimaja on külm. Tähtsal kohal, küllap ka koolistressi leevendaja, oli *koolisöök* ja söögivahetund, nagu ka eelnevast näib. Söömine oli samavõrra tähtis mõlemale ja ka soovid söögi osas langesid kokku. 6 tütarlast ja 7 noormeest soovisid tasuta või odavamalt sööki, ja enamus kirjutajaid soovis paremat toitu. 5 tütarlast soovis, et süüa oleks rohkem.

Soovid väljendusid: *parem toit, tasuta söök, odavam söök, rohkem sööki, tasuta kohvi, tasuta puhvet, võimalus endale ise toitu valida, toidud taimetoitlastele, söögid oleksid soojad*

Sportimisvõimalusi kooli soovis 27 noormeest ja 6 tütarlast. Noormeeste soovides väljendus: *rohkem sportimisvõimalusi, basseini, ekstreemsport, tasuta jõusaal, rohkem kehalist kasvatust, ujula, jalgpalliväljak*

Ilmselgelt oli kool kui koht ja selle võimalused noormeestele veidi olulisem, sealhulgas ka sport, ruumi võimaldatud kõrvaltegevused.

Kokkuvõtteks

Esile tõusis taas aastakümnete pikkune krooniline rahulolematuse nii koolikoormuse, tegevusvõimaluste nappuse kui õpetuse korraldusega. Seda väljendasid peamiselt hulki tähistavad mõisted: vähem, lühem, kergem, leebem. Taheti kõike pigem vähem kui rohkem, ja mida taheti rohkem, oli eetilise suhtumise teistesse. Vähem niisiis formaalse kooli paineid ja rohkem kõike seda, mis muudaks kooli inimesele sõbralikumaks mitmekesisust võimaldavaks paigaks. Niimoodi on aga soovitud üle saja aasta ja muutunud on vaid vähe. Miks? Mõeldes informaalsete kooli võimaluste ahtusele tõuseb siin esile kooli kui võimuinstantsi iseloom. Ruumide askeetlikkus ja tegevuste nappus distsiplineerib. Foucault`st lähtuva võimuteooria järgi hoiab kool kõike toimuvat pilgu all, eriti on kontrollitud laste kehad (Paechter 2007, Youdell 2011). Rakendatud on seeria tehnoloogiaid, mis hoolitsevad selle eest, et ruumides oleksid võimalikud vaid piiratud ja lubatud tegevused ning mitte enam. See aitab piirata ka laste loovust, vaimu, liikuvust. Just füüsilise kooli abil on märkamatult võimalik saata lastele signaale, kuidas peab olema ja kuidas olla pole ette nähtud. Nagu selgus, huvitas füüsiline ruum kui võimalus vabadeks tegevusteks rohkem poisse. Suhted nabi vaheaja jooksul on see rõõmu toov vabaruum, kuhu siirdutakse koormiste valla alt. Kooli soovitakse inimlikkust, lahkust, lähedust, tuge, teisalt inspireerigu ta arenema, olles julgustaja, tahetakse õppida, mitte end õpetada lasta. Arengut ja teadasaamist väärtustavad õppijad siiski kõrgelt, nii selgus 1. kursuse üliõpilaste poolt koolile omistatud metafooride uuringust (Kuurme 2015).

6. Huvitav koolitund poiste ja tüdrukute vaates

Küsimus *Milline on sinu arvates huvitav koolitund?* pälvis rohkesti tähelepanu nii poistelt kui tüdrukutelt. Pakuti välja mitut laadi arvamusi, soove, kogemusi ja ettepanekuid, milline koolitund olla võiks. Need puudutasid tunni sisu huvitavust, arusaadavust, huumorit, uute teadmiste olemasolu, aga eriliselt palju tähelepanu kõitsid kummagi poolelt õpetaja ja tema tegevus tunnis ning koolitunni korralduslik pool. Just neist kahest tundus lähtuvat koolitunni väärtuslikkust, kui pidada silmas tundides veedetud aja kvaliteeti isikliku elu jaoks.

Ent kõigepealt, millised suuremad teemad eristusid ja kuidas see kajastus poiste ja tüdrukute võrdluses.

Huvitava koolitunni tunnusjoon	Mainimiste arv ja suhe küsitletute arvuga	
	Tüdrukud	Poisid
Koolitunni korralduslik pool	226 (67%)	175 (56%)
Õpetaja tegevus ja suhtumised	133 (39%)	66 (21%)
Huvitav sisu	30 (9%)	41 (13%)
Eluline ja kasulik sisu	24 (7%)	18 (6%)
Huumor, naljad	29 (9%)	17 (5%)
Uued teadmised, targemaks saamine	18	6
Nimetati konkreetset õppeainet	26 (8%)	44 (14%)
Kerge tund	4	9
Kui saan tunnist aru	5	8
Arvuti tunnis	2	4
Huvitavat tundi ei olegi		7

Suurimad soolised erinevused avalduvadki selles, mida nimetati kõige rohkem kordi: õpetaja tegevuse ja tunni korralduse osas. Poistest oluliselt enam tähtsustavad õpetaja osa tüdrukud, tunni headus on peamiselt õpetajas kinni. Ka koolitunni korralduslikku poolt tähtsustavad tüdrukud enam kui noormehed. Noormeestele aga on tüdrukutest olulisem praktiliste tegevuste osa tunnis ning pisut olulisem tunni huvitav sisu. Konkreetseid kooliaineid nimetati samuti poiste poolt rohkem, mis näitas ilmselt nende soovimatust laiemalt asja üle mõelda. Et tund peab olema kerge, seda igatsesid mõned noormehed rohkem ja seitsme arvates polegi huvitavat tundi olemas.

6.1. "Et ei oleks seda tavalist tuupimist." Koolitunni korralduslik pool

Nimetamist leiab see, mida arvatavalt ollakse kogenud, ja mis teeb koolitunni teiseks võrrelduna traditsioonilise verbaalse dotseeriva faktiõppega, nagu see on klassikaliselt läbi kooli ajaloo valitsenud. Uusi ideid õpilased peaaegu välja ei pakkunud.

Mainitud asjaolud	Mainimiste arv ja suhe küsitletute arvuga	
	Tüdrukud	Poisid
Rühmatöö	43 (13%)	14 (4%)
Õpilaste kaasaráákimisvõimalused, diskussioonid	39 (12%)	35 (11%)
Praktilised tegevused	24 (7%)	37 (12%)
Videod, filmide vaatamine	39 (12%)	19 (6%)
Erinevad tegevused	22 (7%)	17 (5%)
Loomingulised tegevused	4	3
Et ei peaks pidevalt kirjutama	15	18
Rutiinivälised sündmused	6	13
Et ei peaks istuma ja tuupima	5	
Tund väljaspool klassi	4	
Vaba olemine		4
Uued õppemeetodid	2	3
Põhjalik harjutamine		3
Muud üksikud ettepanekud	35	12

Nagu näha, soovivad õpilased seda, mida on kogenud ehk kirjeldavad tuttavaid mustreid. Rühmatöö ja filmid on koolitunni hilistulnukad ning pälvivad ka rohkesti nimetamist. Õpilaste kaasaráákimisvõimalusi ja diskussioone mainiti võrdselt. Praktilisi tegevusi soovis koolitundi rohkem noormehi kui tüdrukuid. Tüdrukutel oli tunni läbiviimise kohta öelda oluliselt rohkem. Et rühmatöö muudab tunni paremaks, mainis rohkem tüdrukuid kui poisse, kes jäid siin tagasihoidlikuks, ning rohkem tüdrukuid soovis tundi filmide vaatamist. Uued õppemeetodid ja näiteks väljaspool klassi tunnid ehk õuesõpe leidis väga üksikudel kordadel nimetamist. Rutiinivälised sündmused, vaba olemine ning uued meetodid leidsid nimetamist ainult noormeeste poolt, sealjuures loovus ja loomingulisus ainult tütarlaste poolt. Head koolitundi kirjeldati ka eituse kaudu ehk osa tegevusi olid selgelt vastuvõetamatud. Kõige rohkem mainiti pidevat kirjutamiskohustust.

Poisid: ...näidatakse pilte või filme projektorist; kus oleks rühmatöösid; selline, kus ainult ei õpita, vaid on ka nt arvutiga praktilisi töid või rühmatöid; kus ei toimu 45 minutit ainult kirjutamist; kus on aktiivsem tegevus kui paigal istumine ja saab teadmisi juurde; rutiinist väljas tegevus; vähe kirjutamist, huvitavad teemad, arvutist videote näitamine; suulised tegevused, rühmatööd, vähe kirjalikult; kus me ei loe ainult õpikus olevat teksti või ei lahenda ainult töövihikust ülesandeid; põhjalik materjali läbitegemine, et oleks vähem kodus teha; tund, kus ei lähe vaja raamatuid ja vihikuid; selline kus jõuab kõik ära õppida, et kodus midagi teha poleks; selline, kus tegeletakse millegi muuga, peale õppetöö; kaasahaarav, tunned, et töötad kaasa ja õpetaja on su sooritusega rahul;

Tüdrukud: ...vaatame videoklippe ja arutame; kui ei ole terve tund ühe koha peal tiksumist; õues tunnid oleks ka hubased ja huvitavad; kus toimub arutlemine; vaataks videoid ja õpetaja seletaks asju; kus on rühmatööd ja tunnid on sisukaks tehtud, ning oleks mingit liikumist, et ei jääks magama; et ei oleks tavalist tuupimist, vaid uued asjad sees; mulle meeldib see tund, kus saab mängida ja näidelda; kus tehakse midagi põnevat, näiteks näidatakse mingeid videoid, mulle meeldib, kui saab näiteks joonistada ja muusikat kuulata jne; kus saab endale meelepärast valitud inimestega tööd teha; kus oleks palju erinevaid tegemisi, mitte üksluine töövihikute täitmine ja konspektide kirjutamine; selline tund, kus ei peaks igavusest magama ega telefoni näppima; kus sa ei pea ainult istuma ja tuupima, vaid kus on loomingulisust ning õpetaja toob näiteid reaalsest elust; mitmekülgne, kuulama panev; kus me teeme rühmatööd ja kasutame erinevaid õppemeetodeid; ei ole igav, on palju tegevust, aga samas tegevus pole kurnav; kus lapsed on suunatud mõne huvitava tegevuseni kus tehakse palju aga ei oodata perfektsust; kus me saame kõik koos midagi huvitavat või põnevat teha; uued õpetamismeetodid; kus on palju vaheldust argisele kooli tööle; kui me teeme midagi füüsilist õpitu kohta; uurimine, otsimine, mõnusad mängud; kus ei ole ühes rütmis tuupimist, vaid on ka nalja.

Õpilased soovivad olenemata soost uudsust, vaheldust, tegevusi, kusjuures tüdrukud mainivad erinevalt noormeestest loomingulisi ja eneseväljenduslikke tegevusi ning et tund ei tohiks olla kurnav. Kuivõrd nii palju esines põneva ja huvitava kirjeldamist istumise, tuupimise ja rutiini vastandusena võib arvata, et viimast on palju, ent ollakse teadlik ka muudest võimalustest. Koolitundi igatsetakse tegevusi, ent ka pildimaailma, kuivõrd suures osas elataksegi juba pilditeadvuses.

Vestlusi ja diskussioone ning õpilase võimalust väljendada oma arvamust soovisid mõlemad võrdselt. Eneseväljendus läbi kõne on oluline hea tunni tunnusjoon ja seda igatsetakse rohkem.

Tüdrukud soovisid elavat arutelu, vaba suhtlemist õpilastega, et õpilasi kaasataks tundi, et kõik saaksid oma arvamuse välja öelda, kus saaks rääkida, mitte ei peaks kirjutama, kus saaks ise ka üht-teist tarka öelda, et õpilasele antaks sõna;

Poisid soovisid tunde, kus me arutame asju, kus saab suuliselt teha tööd, kus õpetaja suhtleb palju klassiga, kus saab palju rääkida ja vaielda, kaasa arutleda, oma arvamust avaldada, kus käib vaba suhtlemine, kus me räägiksime terve tunni, kus õpetajaga saab luua dialoogi, kus saab rääkida huvitaval teemal ilma hinnete panemiseta.

Kui tüdrukud soovisid võimalust kaasa rääkida, siis poisid rohkem vaba suhtlemist. Nimelt mainisid 16 tüdrukut ja vaid 3 poissi, et hea tund on see, kus saab avaldada oma arvamust.

Praktilised tegevused kuulusid eriti noormeeste soovide sekka, kes neid väga palju nimetasid. Millised

tegevused on praktilised ja mida siin sooviti?

Tüdrukud: ...kus on nii praktikat kui ka teooriat; kus saan kas ülesannet tahvlile või mingit praktilist ülesannet teha; palju praktilist õppimist; teeme huvitavaid katseid, õpetajad räägivad oma kogemustest jne; mingi paiga külastus; õpetaja näitab mudeleid; kus saab ise asju järele proovida; tööõpetuses loome me ise oma kätega asju;

Poisid: ...praktilist tööd rohkem kui teooriat; näiteks bioloogias rohkem katseid; keemia katsed (teed ise midagi uut); katsed, õuetunnid, kus ei pea vihikusse tuimalt kirjutama; praktiline, teadmisi proovile panev ja otsima panev, tund.

Noormehed soovisid rohkem järeleproovimist ja katseid ning otsingulisust, tütarlapsed loomist ja läbitegemist, katsete soovi oli nende poolt vähem mainitud. Igatsus olla ise aktiivsuste algataja ning tegutseja oli õpilastes suur.

6.2. "Õpetaja peaks rääkima juttu, mis teda ennast ka huvitab." Õpetaja tegevus ja suhtumine

Õpetaja on koolitunni peategelane ja tema roll oli keskne, seda just eriti tüdrukutele, kelle jaoks näis õpetaja kõige mõistliku ja ebamõistliku lähtena. Ent õpetajat nägid toimuva keskpunkti ja tingimusena ka paljud noormehed. Näib, õpilased on olnud tugevalt õpetajakeskse õpetuse mõjuväljas ja harjunud temale lootma. Selleks, et nad ise midagi teha saaksid, peab võimalused looma õpetaja.

Motiivid, mis kordusid rohkem nii poiste kui tüdrukute ütlemistes

Õpetaja tegevus ja suhtumine	Mainimiste arv ja suhe küsitletute arvuga	
	Tüdrukud	Poisid
Õpetaja äratab huvi, õpetab huvitavalt	40	18
Õpetaja räägib ja seletab huvitavalt ning kaasahaaravalt	21	28
Õpetaja on lõbus ja teeb nalja	15	8
Õpetaja suhtleb õpilastega, kaasab õpilased töösse	13	13
Räägib juttu, mis teda ennast ka huvitab	5	
Õpetaja teeb asja lihtsaks	4	
Õpetaja arvestab õpilaste arvamustega	2	3

Esiplaani oli huvi äratamine ja hoidmine, eriti tüdrukute mainituna; poistele läks enam korda õpetaja seletuste selgus ja kaasahaaravus. Õpetaja huumorimeel oli küll tähtsam tüdrukutele, ent see ei jäta

ükskõikseks ka poisse. Õpetajast kõnelevates lausekatketes eristus suures plaanis kaks motiivi – milline õpetaja olema peaks ning mida õpetaja tegema peaks.

Õpetaja peaks olema...

Tüdrukute arvates peaks õpetaja olema *tore, lõbus, pühendunud, rõõmus, sõbralik, huvitav, elav, aktiivne, lahe, arutlev, huumorimeelne, nooruslik, range ja samas leebe, rõõmsameelne, inspireeriv, saab naljast aru, teab, mida räägib, valdab ainet väga hästi*

Poiste arvates peaks õpetaja olema *sõbralik, rõõmus, huumorikas, arvestab õpilastega*. Sellega väited õpetaja omaduste suhtes poistel piirdusid. Nii olid poiste kirjapanekud õpetaja omaduste suhtes oluliselt vaesemad, neid huvitas sedavõrd rohkem, mida õpetaja klassis teeb

Õpetaja peaks tunnis tegema...

Tüdrukute arvates peaks õpetaja valmistama tunni ette, tundma oma ainet, armastama oma ainet, seostama õpitavat eluga, tooma elulisi näiteid, tahtma õpetada, äratama õpilastes huvi, tegema tunni huvitavaks, seletama huvitavalt, rääkima põnevalt ja paeluvalt, tegema midagi teistsugust, looma korda, näitama huvitavaid asju, rääkima päevakajalist, tegema tunni lõbusaks, suhtlema õpilastega, kaasama õpilasi, viskama nalja, tegema midagi ebatavalist, mõtlema välja midagi huvitavat, viitsima tunde ette valmistada, arutlema koos õpilastega, tegema huvitavaid harjutusi, väljendama end kaasahaaravalt, küsima õpilaste arvamusi;

Poiste arvates peaks õpetaja olema ise asjast huvitatud, haarama teemaga klassi, seletama palju, seletama huvitavalt, seletama arusaadavalt, seletama põnevalt, tekitama õpilastes huvi, aitama individuaalselt, viskama nalja, tooma huvitavaid näiteid, tooma sisse õppekavaväliselt põnevat materjali, andma loogilisi põhjendusi, suhtlema õpilastega, rääkima rohkem ise, rääkima eluliselt, nautima oma tööd, mitte karjuma, mitte halvustama õpilasi, klassiga hästi läbi saama.

Poistel oli õpetaja kohta midagi öelda kaks korda vähem ja rõhuasetused, mida õpetaja tegema peaks, kandusid nende öelduna õpetaja kõnele, selle kõitvusele ja arusaadavusele. Tundus, et õpetaja seletuste selgus oligi olulisem noormeestele. See, et õpetaja teeks midagi ebatavalist ja elamuslikku, oli tähtis jälle tüdrukutele. Negatiivse kaudu – mida õpetaja teha ei tohiks – kirjeldasid teda mõned noormehed. Õpilastega suhtlemist, huumorit ja huvi tekitamist väärtustati mõlemalt poolt.

6.3. "Hariv", "arusaadav", "praktiline", "lõbus". Tundide sisu

Tundide huvitavat sisu rõhutasid mõnevõrra rohkem noormehed, nende elulähedust ning kasu tähtsustati aga võrdselt. Uute teadmiste ning targaks saamise poolt nimetasid tüdrukud oluliselt rohkem, ent õpilaste üldarvust lähtuvalt oli selle tähendus mõlemale kaduvväike. Millest täpsemalt räägiti?

Tüdrukud: (õppimine on huvitav) *õppimine tehakse huvitavaks; kui aine on minu jaoks huvitav ja õpetaja meeldiv; naljakas, põnev ja selline, kus õpetatakse midagi riigi poolt määratud teemadest rohkem; huvitav koolitund räägib välispoliitikat ja hetkel olulistest teemadest; huvitavad faktid;*

(õppimine on eluline) *sa ei pea tuupima kasutuid fakte, vaid õpetaja toob näiteid elust. kus seletatakse*

asju läbi eluliste näidete; õpitu peaks olema eluks vajalik ja õpilasele mõistetav; tund, mis käsitleb rohkem igapäevaprobleeme; kus tegeleme praktiliste asjadega ning õpime midagi päris elust; kus me ei kirjuta ainult vaid räägime mis ka päriselt maailmas toimub; kui saab selgeks midagi, mida tulevikus vaja läheb;

(uued teadmised) ülesanded, kus peab ise mõtlema ja analüüsima; kui me saame teada midagi uut, saame ise otsida, leida ja katsetada; saab teadmisi, millest olen huvitatud; saab uusi teadmisi, saab nalja, koostöö; kus saab midagi uut ja kasulikku teada, mis on ka huvitav;

Poisid: *(õppimine on huvitav) kui tunnis on midagi, mis mind huvitab ja on põnev; kus tegeletakse asjadega, mis mind huvitavad; kus õpetatakse midagi uut, mis tegelikult on huvitav; minu huvidega seonduv; see, kus räägitakse mulle huvi pakkuvast asjast; hariv, arusaadav, praktiline, lõbus; see, mis on huvitav ja pole mõttetu; tund, mille info sulle huvi pakub; sisukas, mahukas; pidev huvitav jutt, kus ei hakka igav ja õpetaja ei lähe hulluks; kui teema inimest ennast huvitab, siis on tund alati huvitav; kus ei toimu mõttetu jutu arendamist;*

(õppimine on eluline) kus on elu puudutav teema, lõbusad asjad, huvitavad teemad; seal, kus õpilane saab aru, et ta saab neid teadmisi kasutada; selline kus räägitakse elus olulistest teemadest; õpib eluliselt kasulikke teadmisi või enda huviga ühilduvaid teadmisi; kus õpib midagi elulist, mida mujal ei tuleks pähe õppida; selline kus õpitakse midagi mida elus ka kunagi vaja läheb; kui õpetaja räägiks asjadest, mida meil läheb isegi kunagi tulevikus vaja;

(uued teadmised) kus ma õpin enda jaoks ja on midagi uut ja huvitavat; kust saab midagi uut teada; kus saab uusi asju õppida.

Ei saa väita, et kool on üksnes sotsiaalsete seikluste otsimise koht. Nii poistel kui tüdrukutel on omad ootused teadmiste, tajutakse nende olulisust ja poisid on maininud ka sisu mõttekust. Erinevusena tõuseb esile, et poisid rõhutavad, et õpitav peab olema huvitav just temale ja seonduma tema huvidega. Tüdrukud piirdusid üldise huvitavusega. Eluga seotud ja tulevikukasu silmas pidav õppimine on pedagoogikas olnud igivana teema, mis ei kao kirja- ja tekstide koolist ilmselt kunagi, olenemata õppija soost.

Paljudel õpilastel assotsieerus küsimus huvitavast tunnist kohe *mõne konkreetse ainega*; poistel 44 (14%) ja tütarlastel 26 (8%) mainimist.

Tütarlaste poolt nimetati huvipakkuvate ainetena *poiste tööõpetust, eesti keelt ja kirjandust, ajalugu, loodusõpetust, inglise keelt, meediat, inimeseõpetust, kunstiõpetust, bioloogiat. Kehalist kasvatust* nimetati 10 korda. Aine meeldimine seonduv taas õpetajaga: *Kindlasti inimese õpetus, sest õpetaja on kõige parem kes üldse olla saab. Kehaline kasvatus kompenseerib pikka paigalolekut muudes tundides: mulle meeldib kehaline kõige rohkem. Sest seal saab näidata enda oskusi; kehaline – saab väljas olla ja end liigutada*

Poiste poolt nimetati *filosoofiat, loodusõpetust, inimeseõpetust, matemaatikat, tööõpetust, keemiat, ajalugu, prantsuse keelt, kunstiõpetust, tööõpetust, ühiskonnaõpetust, ajalugu, bioloogiat, füüsikat. Pikemalt ka põhjendati, miks just need ained on huvitavad. Tundub, ühe kooli inimeseõpetuse õpetaja on võlunud nii tüdrukuid kui poisse: inimeseõpetus, sest siin on tihti teemad mis mind huvitavad; tugev näide on meie praegune inimeseõpetuse tund, seal kaasab õpetaja õpilasi tundi, ning see ei ole kunagi igav; Ent ka ühiskonna õpetus: seal saan teada rohkem oma õigustest ja kohustustest.*

Kehalist kasvatust armastas 16 noormeest ning seda liikumise ja mängude pärast. Täppisteadusi tütarlaste poolelt ei nimetatud, poiste lemmikute seas oli aga esindatud mitmekesine ainete galerii ning nende meeldimine on mõlema sugupoole jaoks seotud õpetaja tegevusega ja võimega teha tund huvitavaks.

Mõnedele õpilastele on hea koolitund see, kus saab tunnist aru ehk seega on nende probleemiks õpetuse keerukus. Vaid mõni üksik poiss või tüdruk soovis koolitundi arvutit, nii et digipöördele kulutatavad summad ja energia ei leia tänastes õpilastes tänuhulka huvilist sihtgruppi. Või siis puuduvad kogemused, kuidas arvuti koolitundi muuta võiks. Õpilased igatsevad ja jäävad igatsema koolitundi elavat inimest ning nende tekitatud sündmusi ja eneseväljendusvõimalusi. Naljade ja huumori igatsus oli tugevalt suurem tütarlastel. Kerget tundi igatsesid peamiselt noormehed: *kui õppima ei pea; lihtne tund, kus on vähe tööd; lebo, magamine, saab süüa; kus ei pea midagi tegema; vaatame filmi vms; kus me vaatame videosid ja ei kirjuta midagi; geograafia, inimeseõpetus, kunst. Sellepärast, et seal me ei tee väga midagi.* Need seitse, kelle jaoks huvitavat koolitundi polegi olemas, olid samuti noormehed. Seega esineb noormeeste seas enam polaarset suhtumist.

Kokkuvõtteks

Õpilase roll ühendab. See tasandab tüdrukute ja poiste suhtumisi kooli ja kõigesse sellega seonduvasse. Sarnastes tingimustesse asetamine toob esiplaanile inimesi laiemalt ühendavad vajadused nagu iseene määratud aeg, puhkus, mõtestatud tegevused jm. Ilmneb aga küll, et kahetsusväärset väärt on avalikkuses juurdunud väide, nagu sobiks ja meeldiks kool tüdrukutele rohkem. Tüdimus rutiinsetest tegevustest ja tuupimisest leidis nende poolt rohkemgi taunimist, samuti soov ebatavaliste õppetöövormide, vahelduse ja suhtlemise järele. Tütarlaste meeldimised ja mittemeeldimised lihtsalt ei põhjusta probleeme. Samas pole noortel muid ideid kui neid, mida nad arvatavasti pisutki on kogenud.

7. Õpilase enese panus

Meid huvitas küsimus, kas ja kuidas õpilased tajuvad, et nemadki võivad koolis muutusi esile kutsuda, kool on ju eelkõige mõeldud nende jaoks. Vastati küsimusele: *mida saaks õpilane ise teha, et kool oleks meeldiv paik?* Taas võimaldasid saadud rohked vastused end liigitada erinevate teemade alla ning nii poiste kui tüdrukute vastustest tekkisid enam-vähem samad, suuremad ja erinevaid väljaütlemisi ühendavad teemad.

Allpool on ära toodud õpilaste mainitud tegurid õpilaste poolse koolielu paremaks muutmisel koos mainimiste hulgaga. Enam-vähem nimetati ühe vastaja poolt üht-kaht võimalust, tüdrukutel oli neid tavapäraselt rohkem.

Õpilase omapoolse panuse aspektid	Mainimiste arv ja suhe küsitlute arvuga	
	Tüdrukud	Poisid
Teha midagi inimsuhete ja sotsiaalses plaanis	125 (37%)	94 (30%)
Täita paremini kooli norme ja nõudmisi	74 (22%)	55 (18%)
Suhtuda asjadesse teisiti, muuta oma suhtumisi	60 (18%)	28 (9%)
Muuta isikuomadusi ja käitumist	57 (17%)	26 (8%)
Teha koolis/koolile midagi	30 (9%)	23 (7%)
Teha midagi konstruktiivset süsteemi suhtes laiemalt	13	13
Kannatada välja ja kohaneda	10	3
Kompenseerida millegi muuga	12 (3%)	39 (12%)
Ei saa midagi teha	23 (7%)	31 (9%)
Teha midagi ekstreemset, mässata, rikkuda norme	1	4

Valdavalt nähakse oma panust otsimaks strateegiaid ja suhtumisi, kuidas kooliga ise toime tulla, ja vaid väga vähesed näevad võimalust institutsioonis eneses midagi muuta. Oma panusele mõeldes asetub esiplaanile kooli sotsiaalne elu ja inimsuhted, tütarlaste poolelt mõnevõrra rohkem. Õpilased ei soovi (ilmselt tajudes, et ei suuda) muuta kooli, vaid on pigem valmis muutma iseend, ja vaatamata kogetud halbadele tunnetele ning märgatavale rahulolematusele koolitundidega leiab üllatavalt suur osa tütarlapsi ja noormehi, et nende

panus koolielu paremaks muutmisel võiks olla kooli normide ja nõudmiste täitmine veelgi paremini. See oli kummagi soo mainimiste hulka arvestades teisel kohal ning tüdrukute valmisolek selleks oli tunduvalt suurem. Suurimad sugudevahelised erinevused tulevad esile teemades, kus ollakse valmis muutma iseenese isiksust ja suhtumisi. Oma suhtumiste muutmise poolt rääkis ligi viiendik tüdrukutest ja vähem kui 10 % poistest. Ka oma isikuomaduste ja käitumise muutmist luges õpilase võimaluseks koolielu parandamisel rohkem tüdrukuid kui poisse. Teha midagi otse kooli heaks soovisid mõlemast soost õpilased vähe. Seevastu puudujääva kompenseerimist millegi muuga nägid võimalusena rohkem noormehed kui tütarlapsed. See oli ainus koht, kuhu ettepanekuid kirjutanud noormeeste hulk ületas tütarlaste arvu. Et koolis üldse midagi ära teha pole võimalik, arvas samuti ligi kümnendik noormehi, mis oli mõnevõrra rohkem tüdrukutest. Mässama olid valmis väga üksikud. Nii nagu koolimeeldivus ja head tunded põhinesid ülekaalukalt sõpradel ja inimsuhetel, on ka kooli paremaks tegemisel see peamine nähtud võimalus.

Kool kui süsteem on miski, mille paremaks tegemisel niisiis õpilasepoolseid võimalusi ei nähta. Järeldatakse, et niisiis tuleb muuta iseend, oma suhteid ja suhtumisi ning olla koolile vastuvõetav. Sellisel viisil alistatakse juba teadlikult kooli sotsialiseerivale ülesandele ehk aktsepteeritakse kooli võimuinstantsina, mitte paigana, kus asjasse puutuvad koostöiselt midagi muuta võiksid. Kriitiline konstruktiivne meel kaob, kui kõneks on suured süsteemid. Just siin on kooli isiksust kasvatavat võimalus jäänud kasutamata, kui pidada silmas kodanikukasvatust, ja vaevalt kujuneb nii kodanik, kes näeb eneses ühiskonna muutmise algatajat.

7.1. "Muuta midagi inimsuhetes ja sotsiaalses plaanis"

Tooksime siin ära, millist laadi muutusi täpsemalt noored silmas pidasid.

Panustamine suhetesse	Mainimiste arv ja suhe küsitletute arvuga	
	Tüdrukud	Poisid
Olla kaaslastega sõbralik ja meeldiv	51 (15%)	28 (9%)
Olla abivalmis, aidata teisi	16	6
Saada kõigiga hästi läbi	15	4
Suhelda kaasõpilastega	9	7
Mitte teisi kiusata	7	7
Teistega arvestamine	5	6

Omavahel erinevate teemadena mainis 7 poissi, et tuleb leida palju sõpru ning 6, et nautida sõpradega veedetavat aega. 4 tüdrukut märkis, et tuleb olla heatahtlik ning 2, et kohelda kõiki võrdselt. Tüdrukud on valmis oluliselt rohkem ise suhetesse panustama, painduma ja ehk ka oma huviseid taandama teistega läbisaamise nimel. Suhete hoidmisel tuntakse vastutust ning selles nähakse peamist viisi muuta oma igapäevakeskkond vastuvõetavamaks. Kiusamise ja teistega arvestamise teemal oli mainimisi vähe ning tütarlastel noormeestega võrdselt.

Tüdrukud: olla kõigi vastu sõbralik, ja aidata teisi; olla ise hooliv, sõbralik ja vastutulelik, siis on ka teised seda; olla sõbralik, suhelda teistega ja mitte kiusata; rohkem suhelda inimestega nii, et kui kooli tuled, siis on hea meel neid uuesti näha; olla ise teistega tolerantne; ei narriks teisi õpilasi; hoida kontroll suust väljuva üle; sallida teisi kaasõpilasi; saada sõbraks erinevate inimestega; üritada rohkem inimestega läbi saada; saada kõigiga hästi läbi; hoida häid suhteid; olla hea klassikaaslane; olla teiste suhtes lugupidav ja meeldiv; suhelda heatahtlikult ja vahel oma keel hammaste taga hoida; jälgida et koolis ei pektaks, ei kasutataks halbu sõnu;

Poisid: huumoriga koolipäeva rikastada; olla sotsiaalne; suhelda palju sõpradega; arvestada teistega; aidata, olla sõbralik teistega; olla kaasõpilaste ja õpetajate vastu meeldiv; olla normaalne; leida palju sõpru; olla kaasõpilaste vastu sõbralikum; olla avatud kaasõpilastele; suhtuksid lugupidavalt üksteise ja õpetajate vastu; üritada kõigiga läbi saada; kui näed kaklust siis lähed vabele või kutsud õpetaja; hoida positiivsust ja suhelda kaasõpilastega; sõbrustada nendega, kellega seda väga ei tehta; kui näed kaklust siis lähed vabele või kutsud õpetaja; olla teiste vastu hea inimene; olla sõbralik ja mitte igavusest lollusi teha; olla rõõmsam ja aidata teiste meeleolu paremaks teha; käituda nagu inimene.

Noored tajuvad eetilist koodeksit, mida tuleb täita, et kuuluda suhtluskeskkonda, ja teadvustavad enese osa selles. Kirjapanekutes eristuvad tüdrukud põgusa enesetsensuuriga – ollakse tuttav nägemusega, et keelepeks on naistele omistatav kurja juur ning soovitatakse sellest teadlikult hoiduda; poistel ilmub siia kakluse motiiv. Mõlemad pooled tajuvad oma suhtumiste ja käitumise osas vastutust ning sotsiaalset tundlikkust on piisavalt ka noormeestes.

7.2. "Täita paremini kooli norme ja nõudmisi"

Meenutagem, kõneks oli, mida saab õpilane üldiselt ära teha, et kool oleks tema jaoks parem paik. Üle viiendiku tütarlapsi ja pisut vähem kui viiendik noormehi, kes on äsja kirjeldanud rohkeid koolist tingitud ja neid kurnavaid asjaolusid, loodavad muuta kooli paremaks, kui järgivad kooli kehtestatud rollinõudeid.

Tüdrukud peavad oluliseks *õppida hästi, käituda hästi, olla kohusetundlik, olla hea õpilane, järgida kooli reegleid, teha oma tööd korralikult ära, oma hinded ja asjad korras hoida, oma aega paremini organiseerida, rutiiniga harjuda, olla korralik, hästi käituda ja mitte kiusata, olla rohkem huvitatud koolist, õppida kodus asjad ära, pingutada õppetöös, teisi mitte segada, saada õpetajatega hästi läbi, olla viisakas ja sõbralik.*

Õpetajatega heade suhete hoidmist nimetati 8 korda. Mida ei peaks tegema, oli teiste segamine ja koolikorra rikkumine.

Poisid peavad oluliseks *rohkem õppida, kuulata tunnis, õppida hästi, olla viisakas, hoida kool korras, korralikult käituda, vaiksemalt olla, käituda teistega viisakalt, hoida hinded korras.*

Rohkesti läheneti siin asjale eituse kaudu, mida kõike koolis teha ei tohi: joosta, kakelda, karjuda, söimata.

Tüdrukud: ta peab kuulama ja kuuletuma, et edaspidi hästi läheks; ära õppida kõik, mis on vajalik; olla ise tublim ja usinam; siis ei laideta teda nii palju ja kõik läheb hästi; kõik ära õppima ja kõigiga läbi saama; mitte ärritada õpetajaid; olla vaiksem mõelda positiivselt ja õpetajatega hästi läbi saada; ei ole vaja kõige pärast vinguda vaid tuleb näha ka eneses süüid; kui kodused tööd on tehtud, on ka koolis kergem olla; õpihimulisem olles, valmistuda iga päev korralikult ette; ise selle õppimise poole püüelda, saada häid hindeid ja siis hakkabki rohkem meeldima; kuulata õpetajate korraldusi; ta õpib tunnis ning kodus, saab

õpetajatega hästi läbi; endal on parem olla, kui koolis läheb hästi; mõelda oma tulevikule mis sõltuvad hinnetest/haridusest;

Poisid: *vähem jooksmist; mitte märatseda ja käituda nagu inimene; ei sõima ja ei karju ning ei jookse koolis ringi; mitte pausi panna; ei löhu kooli asju; ei viska prügi maha, ei laamenda; ei sõima ja ei karju ning ei jookse koolis ringi; teha töö ära ja koju minna; teha kodutööd ilusasti ära ja minna õigel ajal magama; olla korralik, pühenduda ainult õppimisele, hea tunne on kui oskad tunnis midagi vastata; teha kõik nõutu, et ei tekiks probleeme; hoida hinded korras; ära kõik õppida, siis ei ole ka vastasseise õpetajatega; mitte suitsu teha iga vahetunni ajal; käituda normide järgi; pühenduda ainult õppimisele, hea tunne on kui oskad tunnis midagi vastata.*

Lapsed kutsuvad end korrale. Konkreetsetest väljaütlemistest vaatab vastu tugev enesetsensuur ning püüd kooli nõuete järgi olemist enesele põhjendada. Institutsiooni sõnavara ja reeglid on selged, tajutakse hästi, kellel on võim ning iseenese huvides kutsutakse end sellele alluma. Kui tüdrukute väljaütlemistest vaatab vastu enese korralekutsumine kohanemise ja kuuletumise suund, siis poiste tähelepanu on sellel, mida kõike teha ei tohi, ent mida arvatavasti tehakse. Võimsalt saab siin nähtavaks Michael Thomsoni (2013) kirjeldatud võõrandumine kui moraalne atrofeerumine. Lapsed ei küsi, kas on mõistlik alluda institutsiooni nõuetele, kust nad äsjaste kirjelduste alusel parema meelega põgeneksid ja kus tuleb läbi elada omajagu halbu tundeid. Kriitikameel ongi näribunud ning võimuka institutsiooni väärtused võetud intuiitiivselt omaks kui end õigustav antus. Omaenese kogemust ei usuta; tegu on ilmselge võõrandunud moraalse kognitsiooniga, välise väärtusskeemi kriitikavaba omaksvõtuga. Selle väljaütlemise konstruktiivne pool on selles, et sotsiaalse ruumina muudetakse kool enesele elamisväärsemaks.

7.3. "Muuta oma suhtumisi ja isikuomadusi"

Iseendaga on midagi valmis ette võtma kooli paremaks muutmise nimel ülekaalukalt just tüdrukud ja neist poole vähem, ent siiski 10% ulatuses ka noormehed. Toome allpool välja kummagi poolelt korduvalt nimetatud isikuomadusi ja suhtumisi.

Isikuomadused ja suhtumised	Mainimiste arv	
	Tüdrukud	Poisid
Olla positiivne	25	12
Olla meeldiv	16	3
Olla sõbralik	15	5
Olla rõõmus	9	8
Ennast motiveerida	7	7
Olla aktiivne	8	3
Olla lõbus ja seltsiv	-	4

Rohkesti, eriti tüdrukute poolt, kutsuti end üles olema positiivne. See viimastel aegadel palju korratud

soovitus võib sisaldada mitmesugust suhtumist. Ühelt poolt tervendab see üldist õhustikku ja enesetunnet, muudab sisemised hoiakud elujaatavaks, millest saab ammutada elujõudu. Tüdrukud kutsuvad end üles olema ka meeldivam ja sõbralikum. Teisalt vähendab enese positiivseks sundimine kriitikavõimet, paneb leppima, nägema vigu vaid eneses, mis hoiab inimese eemal tegelikest aktiivsustest muuta oma keskkonda. Millist sõnavara aga kasutatakse?

Tüdrukud: olla meeldiv, positiivne, rõõmus, hooliv, mõistev, sõbralik, rõõmus, abivalmis, aktiivne, avatud, huumorimeelne.

Ja lähemalt: *muuta enda suhtumist kooli; teha kõike rõõmuga ja mitte mõelda halbadele asjadele; nautida seda seni kui ta veel saab; osata asju huvitavaks teha; käituda nagu tsiviliseeritud inimene; ise olla tugev; olla huumorimeelne; minu arvates palju sõltub omaenda mõtetest; olla ise motiveeritud ning suhtuda õppimisse hästi; häid mõtteid koolist mõelda; võtta kooli kui kohta, kus saab uusi teadmisi, mis on just sulle olulised, mis muudavad sinu elu põnevamaks; motiveerida ennast õppima; leida igas päevas midagi positiivset, tunda ennast vabana ja meeldivalt; ei tohi palju mõelda elule, peab tegema kodutööd kõik ära.*

Üks tüdruk soovitas *sündida targaks.*

Poisid: olla sõbralik, hea, tore, tubli, heatahtlik, lõbus, seltsiv, rahulik, rõõmus, positiivne, meeldiv, aktiivsem, entusiastlik, lahke, huumorikas.

Ja lähemalt: *olla parem inimene; olla rahulik ja mitte lärmata; olla positiivne ja mitte laskma end häirida teiste arvamustest; peab endale mõtestama, et see on hea koht; endale see meeldivaks teha; mitte muretseda liialt ja võtta asju vabalt; suhtuda oma võimetesse realistlikult ning kooli positiivselt; keskenduda rohkem heale; õppida hindama miks on õppimine vajalik tuleviku jaoks; võiks vähem vinguda; leida endale põhjus, miks õppida ehk motiveerida ennast tegeleda rohkem nende ainetega, mis talle meeldivad; mõelda, et see saab lõpuks läbi, senimaani aga korralikult õppida.*

Tegu on mõneti enesekasvatusega, mõneti enesesugestiooniga. Tüdrukud nimetasid kõike seda oluliselt rohkem, ent tähendused on kummagi soo jaoks samad – kool tuleb muuta oma mentaalsuses enesele vastuvõetavaks. Uusliberalistlikul ajastul kandub ka vastutus suurte protsesside eest üksikisikule, mis aitab juhtida tähelepanu laiematelt ühiskondlikelt protsessidelt ning seletada kõike omaenese võimega õppida ja kohaneda. Sedalaadi fookuse suunatust enesele ja mitte sootsiumi võimuhetele on kirjeldanud mitmed hiliskapitalismi ja hariduse muutusi käsitlevad teoreetikud (nt Bauman 1996). Arvatavasti mobiliseerib sedalaadi suhtumine inimesi toime tulema ja paneb võtma vastutust oma elu eest enda peale, teisalt süvendab enese jõuetust teha midagi muutmaks suuri süsteeme, kuhu sattutakse, ja paneb leppima võimu üliluslikkusega, mille mõju siis siseelus neutraliseeritakse. Enese muutumisvajaduse rõhutamises peitub seesama mainitud moraalse atrofeerumise oht ja võimalik, et kaasaminek millega iganes.

7.4. Teha ise midagi kooli ja haridussüsteemi muutmiseks

Kokku oli sedalaadi ettepanekuid tüdrukutel 43 (13%) ning poistel 36 (12%). Sealjuures olid tüdrukud rohkem valmis midagi konkreetselt koolis ja kooli heaks tegema, süsteemi muutmise valmidust väljendas võrdset vähe noori.

Oma kooli silmas pidades arvavad **tüdrukud**, et õpilane saab *korraldada üritusi, võtta üritustest osa, avaldada*

arvamust, aidata kaasa koolielu edendamisele, korraldada ühistegevusi ja väljasõite, pakkuda huvijuhile välja ideid, teha kõiges aktiivselt kaasa, liituda õpilasesindusega, teha remonditalguid.

Poisid pakkusid oma kooli silmas pidades, et õpilane saab üritustest osa võtta, üritusi korraldada, arutada asju läbi juhtkonnaga, osaleda aktiivselt kooli elus, õpilasesinduse kaudu muuta kooli meeldivamaks, arendada huviringe, pakkuda välja uusi ideid, teha midagi lahedat, teha kooli ilusamaks, korrastada kooli ümbrust ja sisemust.

Kõik ettepanekud puudutasid kooli mitteformaalset poolt. Ürituste korraldamist pakkus välja 13 tüdrukut ja 11 poissi, osa soovis neist võtta 9 tüdrukut ja 6 poissi, ehk sedalaadi aktiivsuseks ollakse vähe valmis. Võimalust midagi ära teha õpilasesinduse kaudu nägi vaid kaks õpilast, üks kummastki soost. Potentsiaalideid pakkuda on noortes olemas, ent kas ka süsteemi muutmiseks?

Kooli formaalse poole mõjutamise võimalust õpilaste poolt mainisid 13 tüdrukut ja 13 poissi. Kuigi just selles nähti kõige enam tujurikkujaid ja viletsa olemise põhjusi ning koolitundi peeti tähtsaks, arvasid vaid õige üksikud, et õpilasel on võimalik midagi ära teha olukorra muutmiseks.

Tüdrukud arvasid, et tuleb avaldada rohkem arvamust, muuta tunde põnevamaks ja taoliseks, kus õpilase arvamusel on koht, pakkuda välja rohkem vabu tunde, nõuda rohkem valikaineid. Samas aga kaheldi, kas keegi neid ettepanekuid kuulda võtab.

Poisid nägid õpilase võimalusi anda õpetajatele ideid, avaldada oma arvamust, aidata ise luua sobivamat keskkonda, anda direktorile ja õpetajatele soovitusi muutusteks, midagi ette võtta klassikaaslastega

Poiste ettepanekud olid siinkohal jõulisemad ja nende valmidus hakata pidama ametiisikutega läbirääkimisi oli suurem. Üks noormees soovitas: *Liituda õpilasnõukoguga, see lõpuks korralikult tööle panna ja viia läbi tuhandeid reforme.* Veelkord tõusis esile motiiv, et tundides ei peaks nii palju kirjutama, vaid rohkem tegutsema.

Kuigi kool on koht noorte sotsialiseerumiseks, tajutakse oma mõjuvõimu muutmaks õpilast ennast puudutavaid asju kaduvväikesena – kool on kroonu maja. Pole siis ime, et samasuguse suhtumisega astutakse ka ühiskondlikku ellu.

7.5. Kas "kannatada välja" või siis kompenseerida muuga

Ka sedalaadi vastused väljendasid õpilase hoiakut, et probleemile tuleb vastu astuda ise ja oma sisemiste suhtumiste kaudu. Väljakannatamise motiivi väljendasid üldiselt vähesed, ja enamuses tütarlapsed. Kooli rutiinse poole, igavuse, väsimuse jm kompenseerimise osas oli noormeeste valmidus suurem, tüdrukutest nägid toimuva kõrvale paralleeltegelikkuse loomise võimalust väga vähesed.

Kümmekond **tüdrukut** leidis: *aktsepteeri olukorda ja lepi sellega; olla vait ja edasi teenida; olla vait ja vähem vinguda; võtma mõistuse pähe, lihtsalt harjuma sellega, et see on, millega me tegeleme; olla õpetajatele meele järgi; see ära kannatada, mõelda, et varsti saab see läbi; olla omas mullis.*

Neli **noormeest**: *teha töö ära ja koju minna; sellega harjuda; süsteemi kaotamine on raske; õpetajatega suhted head hoida, leppida sellega.*

Kompenseerides süsteemi ebameeldivust pakkusid kuus **tüdrukut** välja, et *tuleb enesele ise asjad lõbusaks teha, teised, et teha asju, mis enesele meeldivad, magada, võtta kaasa nutitelefon ja võtta kaasa süüa.*

Koolis toimuva kompenseerimise idee osas oli **noormeeste** poolt 39 pakkumist, nende seas *teha rohkem nalja, muuta olemine enesele mugavaks, puududa osast tundidest, võtta enesele puhkust, kohvi kooli kaasa võtta, teha õppimine lõbusaks, veeta sõpradega põnevalt aega, igavas tunnis teha midagi muud, liikuda ja suhelda, leida kasulikku ja üritada nautida, lõbutseda.*

Kooli enesele meeldivaks muutmise pakkus välja 20 noormeest ja tundide lõbusamaks muutmise 12 noormeest. Mitte hoolida kõigest soovitas üks noormees. Neli noormeest läheks ja mässaks: *sega kui ta kooli õhku laseks; puududa osadest tundidest; peksta nad läbi.*

Uusliberalistliku ideoloogia pealesunnitud individualismis on vastutus taas enesele võetud. Ka siin ollakse individualistid – kompenseerides toimuva mittemeeldivust pigem luuakse oma väike vabastav individuaalne ruum, aga ei minda süsteemi muutma, liiatigi veel kollektiivselt. Mässumeelt peaaegu pole ja situatsiooni, kus võim enam ei saa endiselt valitseda, pole tekkimas. Õpilasmavalitsuse ja õpilaste ühiste aktsioonide võimalust nähti kaduvvähe.

7.6. "Õpilane ei saa midagi teha"

Siin oli noormeeste poolelt mõnevõrra rohkem mainimisi (31) kui tüdrukute poolelt (23).

Tüdrukud väitsid koorina, et *õpilane ei saa midagi teha; õpilase arvamus ei huvita kedagi; enne ei saagi midagi teha, kui kool ja õpsid pole end muutnud;*

Poisid leidsid: *õpilastel on vähe võimalusi juhtida kooli; me ei saagi midagi teha, kuna õpilasel pole mingit õigust koolis; ega ei saagi, peab kannatama; kõik ei saa olla meeldiv; õpilasi ei kuulata, kogu võim on õpetajate käes; eriti mitte midagi, ainult ühendatud grupid saavad; mitte midagi, ainult oma peas nii mõtleme; kool saab, õpetajad saavad; mõelda, et see saab lõpuks läbi.*

Nähtavaks saab, et lepitakse kooli kui paratamatusega seda endale positiivseks mõtestamata ning tuntakse jõuetust. Koolis ja õpetajaskonnas tajutakse võimu, mis ei soovi muutusi.

Kokkuvõtteks

Selle küsimuse vastused arenesid peamiselt kolmes suunas. Esimene on kooli paremaks muutmine sotsiaalsel näitelaval esinedes parema inimesena, s.t panustades sotsiaalsesse suhetesse. Teine suund olid toimetulekustrategiad – muuta oma suhtumisi ja isikuomadusi või siis kompenseerida pahaolu millegi muuga, s.t kohanemine. Reaalset viisi, kuhu õpilane panustada saaks, nähti peamiselt informaaalses koolis nagu üritused ja tunniväline elukorraldus. Süsteemi muutmine pole õpilaste asi, ehkki ollakse süsteemi peategelased. Suur hulk noori on aga valmis end painutama süsteemile veelgi enam meelepäraseks, tõlgendades seda kui omapoolset panust kooli paremaks muutmisel. Tegu on vanemate klasside õpilastega, kel on ilmselt välja kujunemata jäänud kriitika- ja analüüsimeel süsteemi suhtes, millesse nad kuuluvad, ning kes usuvad, et ainus väljavaade on sisemine kohanemine oludega. Soolised erinevused just selles küsimuses olid märkimisväärsed, avaldus tüdrukute jõuetus, leppimine ja enesetsensuur. Ka kool ise on maskuliinses mustris töötav institutsioon, mille säilimist pühendunult teenivad naised. Võimu ja selle toimel sündinud

võrandumise diskursused said kõige enam nähtavaks just selle teema juures, kus õpilased arutlesid oma panuse üle muutmaks kooli.

Mõtteid ja järeldusi

Soovisime lähemat pilti, millisena heiastub kool tüdrukute ja poiste tajudes ning kas ja kuidas võib selles märgata soolisustatuse märke. Kool avanes ka siin oma paradoksides. Olles inimese elutee trajektoori vältimatu osa, jääb kool ometi kaugemale sellest, mis väljendub ametlikes retoorilistes lootustes. Ka tänapäeval kehtestab kool ülalt alla nõudeid ja koormisi ning haridusasutusena jääb noorte jaoks tähenduselt tagasihoidlikuks.

Paljudes suhtumistes ja suhestumistes ühtlustab õpilase roll poisid ja tüdrukud. Küllalt sarnased asjad koolis meeldisid ja ei meeldinud, küllalt sarnasel viisil sooviti kooli muuta paremaks paigaks ja kogeti suuremas plaanis lähedasi tundeid. Näiteks kool pigem meeldib kui ei meeldi mõlemale. Ent kooli meeldivuse peamine põhjus ei tulenenud koolist, vaid selleks olid sõbrad ja kaaslased ning kooli enese panus jäi tagasihoidlikuks. See, mida pakub kool õppimis- ja tegevuskeskkonnana, jäi kummagi jaoks rõõmuallikana 8–10 korda madalamaks sõprade tähendusest. Samas aga on kooli mittemeeldimise põhjuste seas ülekaalukad institutsiooni enese praktikatest tingitud asjaolud. Peamine hea tunne oli kummagi jaoks rõõm ning üllatuslikult oli heade tunnete peamine koolist tingitud allikas mõlemale võrdselt head hinded. Nii ei ole meie noorte hoiakud vastavuses rahvusvaheliste uuringute tulemustega, nagu oleksid hinded poistele vähem tähtsad. Kooli õpetusliku ja korraldusliku poole kohta on nii poistel kui tüdrukutel öelda ühevõrra palju ning mõlemad toovad välja rohkelt omapoolseid visioone ja häirivaid tegureid, nii on vae see argine väide, nagu sobiks kool tüdrukutele paremini. Koolitunni sisukus, praktilisus, tegevuslikkus ja võimalus diskussioonideks oli oluline mõlemale. Nii pole meie õpilased need, kes õppida ei taha, aga nad ootaksid teistsuguseid tingimusi. Üsna lähedane, vaid pisut tüdrukute poolt rohkem väljendatud, oli ka mõlemapoolne hoiak, et kooli aitab paremaks muuta kooli nõudmiste veelgi parem täitmine, mis viitab võimetusele kriitiliseks refleksiooniks oma tingimuste suhtes ja kätteõpitud kuulekusele.

Samas, nimekiri aspektidest, kus soolooime nähtavaks saab, on samuti pikk. Poisid väljendasid end vähem ning avaldasid oma seisukohti vaesemas sõnastuses. Kool ei inspireeri neid kirjutama ja arvama samavõrd kui tüdrukuid. Sugude erinevus ilmnes aga järgmistes hoiakutes:

- Kool meeldib tüdrukutele mõnevõrra rohkem, ja kuigi kooli sotsiaalse suhtluse osatähtsust pidasid mõlemad suurimaks koolimeeldivuse põhjuseks, leidis see tüdrukute poolt 8 protsendipunkti võrra enam märkimist.
- Kooli kui teadasaamise allikat rõhutasid tüdrukud kõikjal rohkem. Kui kõigist tüdrukutest väärtustab kooli arendavat toimet ligi kolmandik, siis poiste seas omavad teadmised ja haridus koolimeeldivuse puhul tähendust vähema kui viiendiku jaoks ning õppimisest saadud naudingut osakaal oli nende jaoks olematu.
- Poistepoolne kriitika keskendus pisut rohkem süsteemile laiemalt, tüdrukutele olid poistest tähtsamad enese siseseisundite, meeleolude ja teiste inimestega seotud asjaolud.
- Koolikoormus, hõive ja kohustuste surve oli suur probleem mõlema jaoks, kuid rohkete kohustuste ja koormuse motiiv oli ülekaalukas tüdrukute väljendustes, liigne varane ärkamine, tegevusetus, igavus

poiste jaoks.

- Üllatuslikult suur osa õpilastest ei suuda väljendada (ei teadvusta?) oma tundeid ega koge end kui tunnete subjekti, poistest tegi seda kolmandik, tütarlastest pooled. Tunnete asemel kirjeldati tunnete põhjustajaid.
- Kooliga seotud häid tundeid nimetasid tüdrukutest üle poolte, poistest kolmandik; halbade tunnete repertuaar oli tüdrukutel poistest kaks korda rikkalikum.
- Tüdrukutest mainib väsimust viiendik, poistest 6 %; kurbust nimetab tütarlastest 14 % ja poistest 7 %. 6 % poistest on nimetanud halva tundenä viha. Õpetaja on tähtsam tüdrukutele, nende õpetajaseotust mainiti ka rahvusvahelistes uuringutes. Tunni headus sõltub nende jaoks peamiselt õpetajast. Ka koolitunni korralduslikku poolt tähtsustavad tüdrukud oluliselt enam kui noormehed.
- Tüdrukud on õpetajate käitumisele ja avaldustele tundlikumad ja mäletavad neid rohkem.
- Õpetaja meeleolu, rõõmsameelsus ja sõbralikkus oli tähtsam tüdrukutele, tema õpetamisoskused poistele; õpetaja tuju poistele sedavõrd korda ei läinud.
- Halb kohtlemine, väsimus, üldine koormus ja kohustused rikuvad peamiselt tüdrukute elu, poistel jäävad need asjaolud tahaplaanile, esile asetub üldine elamise kvaliteet ning tüdimus koolis olemisest.
- Noormehed väärtustavad tüdrukutest vähem kooli informaalset poolt, üritusi, ringide olemasolu ja üldisemat õhkkonda, oluliselt rohkem väärtustavad nad kooli ruumilahendusi ja olemise-tegutsemise võimalusi. Sooline erinevus keelekasutuses väljendub noormeeste soovide suunatuses tegususele ja aktiivsusele või siis pahedega tegelemise legaliseerimisele, mis võib küsitluslehele kandmisel olla ju ka edevusest tingitud.
- Kooli õhkkonnas väärtustavad poisid tüdrukutest rohkem head seltskonda, teotahet ja huumorimeelt.
- Huvi vastassoo vastu väljendasid noormehed tuntuvalt, tüdrukutel seda motiivi peaaegu ei olnud.
- Tüdrukutel oli tunni läbiviimise kohta öelda oluliselt rohkem. Et rühmatöö muudab tunni paremaks, mainis 13 % tüdrukutest ja 4 % poistest.
- Rutiinivälised sündmused, vaba olemine ning uued meetodid leidsid nimetamist pigem noormeeste poolt, loovus ja loomingulisus pigem tütarlaste poolt.
- 12 % poistest ja 7 % tüdrukutest peavad tunnis oluliseks praktilisi tegevusi; õpetaja seletuste arusaadavus on olulisem noormeestele. See, et õpetaja teeks midagi ebatavalist ja elamuslikku, jälle tüdrukutele.
- Õppimisest rääkides olid poisid enesekesksemad, rõhutades, et õpitav peab olema huvitav just isiklikult temale ja seonduma tema huvidega. Tüdrukud piirdusid üldise huvitavusega.
- Erinevused sugude vahel väljendusid selles, kuidas õpilased on valmis panustama kooli paremaks muutmisele. Tüdrukud olid märgatavalt rohkem valmis panustama suhetesse, eriti muutma enese hoiakuid ja iseloomu ehk painduma nõuetele vastavaks. Poisid oma hoiakuid ja iseend sedavõrd varmt nõus muutma ei ole.
- Koolile paralleeltegellikuse loomise valmiduseks ehk mittemeeldiva kompenseerimiseks millegi muuga olid ülekaalukalt rohkem valmis noormehed

Kool sellisena nagu see on ei tee õnnelikuks ei poisse ega tüdrukuid. Neid, kes nägid ületatavaid raskusi kui enesearengu võimalust, mis tagaks rahuldustunde, oli vähe, rõõmu saadi hariduse instrumentaalsest

poolest ehk hindest. Raskused, mis taanduvad toimetulekule koormuse ja tüdimusega, ei ole ületamiseks inspireerivad. Ka käesolevas uurimuses näeme, et tüdrukud elavad sisimas kooli rohkem läbi nii heades kui halbades tunnetes, poistes on aimata distantseerumist. Kooli tundetaust on üldjoontes tähtsam tüdrukutele. Võimuka instantsina, olles alistav ja allutav süsteem, sobivadki koolile arvatavalt paremini tüdrukud, kelle vastupanu süsteemi ei häiri ja kes on valmis ise muutuma ja seesiselt kooli enesele teiseks mõtlema. Siit siis eneseõigustus, nagu sobiks kool tüdrukutele. Tegelikult on aga tüdrukud samavõrd kooliga rahulolematud ja neil on rohkemgi ideid kooli paremaks muutmiseks. Noormehed taolist paindlikkust ei väljendanud. Humanistlikelt seisukohtadelt lähtuvalt võiks ühiskonda alarmeerida asjaolu, mis väljendub paljudes võõrandumise märkides, teadmise väheses tähenduses võrrelduna nt koolihinnetega ehk sooritusega ja väliste väärtussüsteemide kriitikavabas omaksvõtus. Kasvatuseks õpetajaskonnale oleks tüdrukute julgustamine suuremale eneseteadlikkusele, nende ideede tõsiselt võtmine, üldine ja eriti poistele suunatud tundekasvatus, õpilaste koormuse korrigeerimine eriti tüdrukute jaoks ja koolikeskkonna inspireerivamaks muutmise üldisemalt.

Kasutatud allikad

- Aikman, S., Unterhalter, E. & Challender, C. (2005) The education MDGs: Achieving gender equality through curriculum and pedagogy change. *Gender & Development*, 13:1, 44-55 DOI
- Bauman, Z. (1996) *Postmodernin lumo*. Helsinki. Gaudeamus
- Burman, E. (2005) Childhood, neo-liberalism and the feminization of education. *Gender and Education*, vol.17, No.4 pp 351-367
- Gill, J.&Tranter, D. (2014) Unfinished business: re-positioning gender on the education equity agenda. *British Journal of Sociology of Education* Vol. 35, No 2, 278-295
- Gordon, T. (2006) Girls in education: citizenship, agency and emotions. *Gender and Education* Vol 18 nr. 1, 1-15
- Holm, A-S. (2010) Gender Patterns and Student Agency: secondary school students` perceptions over time. *European Educational Research Journal*, Volume 9 Number 2, p. 2257-268
- Kuurme, T. (2015) Kool on kui katkiläinud binokkel. Metafoorides kirjeldatud kool pedagoogiliste erialade üliõpilaste kogemustes ja soovides. Rmt. *Kasvatustegelikkuse ajakajalisi peegeldusi*. Tallinn: TLÜ kasvatusteaduste instituut
- Kuurme, T, Kasemaa, G, Roots, E-M. (2012) Poiste ja tüdrukute peab-pedagoogika. *Eesti Naisühenduste Ümarlaud*
- LaHelma, E. (2005) School Grades And ohter Resources: The "Failing Boys" Discourse Revisited. *Nordic Journal of Womens` s Studies*. Vol 13 No 2, 78-89
- Meriläinen, M., Lappalainen, K.&Kuittinen, M. (2008).Pedagoogiikan ja hyvinvoinnin suhde. *Pedagoginen hyvinvointi*. Suomen kasvatustieteellinen seura
- Miettinen, R. 1990. *Koulun muuttamisen mahdollisuudesta*. Helsinki: Gaudeamus
- Skelton, Ch. (2001) Typical boys? Theorizing masculinity in educational settings. In: *Investigating gender: Contemporary perspectives in education*. (eds. B. Francis and Christine Shetton). Buckingham: Open University Press, lk. 165-176

- Paechter, C. (2007). *Being boys. Being girls. Learning masculinities and femininities*. McGraw Hill Education: Open University Press
- Pietarinen, J., Soini, T., Pyhältö, K. (2008) *Pedagoginen hyvinvointi – uutta ja tuttua koulun arjesta*. Rmt. Pedagoginen hyvinvointi. Suomen kasvatustieteellinen seura
- Rajakaltio, Helena 2011. *Moninaisuus yhtenäisyydessä. Peruskoulu muutosten ristipaineissa*. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis
- Salminen, J. (2012) *Koulun pirulliset dilemmat*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö teos
- Reay, D. (2011) *Spice girls, nice girls, girlies and tomboys: gender discourses, girls cultures and femininities in the primary classroom*. In: *A feminist Critique of Education. 15 years of gender education*. (2011) Ed. Christine Skelton and Becky Francis. London and New York: Routledge , lk. 55-67
- Schulz, L. (2011). *Targeting School Factors that Contribute to Youth Alienation: Focused School Counseling Programs*. *Journal Of Instructional Psychology*, 38, 75.
- Riddell, Sh. (2011) *Pupils, resistance and gender codes: a study of classroom encounters*. In: *A feminist Critique of Education. 15 years of gender education*. (2011) Ed. Christine Skelton and Becky Francis. London and New York: Routledge, lk. 11-24
- Siljander, P. (2002). *Systemaattinen johdatus kasvatustieteeseen*. Helsinki: Otava
- Simola (2015) *Koulutusihmeen paradoksit*. Tampere: Vastapaino
- Skelton, Ch., Becky, F. (2001). *Gender, school, politics and praxis*. In: *Investigating gender: Contemporary perspectives in education*. (eds. B. Francis and Christine Shetton). Buckingham: Open University Press, lk. 189
- Spearman, J., Watt, Helen M.G.. (2013) *Perception shapes experience: The influence of actual and perceived classroom environment dimensions on girl's motivations for science*. *Learning Environ Res* DOI 16: 217-238
- Terhart, E. (2013) *Erziehungswissenschaft und Lehrerbildung*. Münster/New York/München/Berlin: Waxmann Studium
- Thompson, Michael J. (2013) *Alienation as Atrophied Moral Cognition and Its Implications for Political Behavior*. In: *Journal for the Theory of Social Behaviour*, p 301-321
- Wiens, Kathryn (2006). *The new Gender Gap: What Went Wrong?* *Journal of Education*. Issue 3, p. 11-27
- Youdell, D. (2011). *School Trouble. Identity, power and politics in education*. London and New York: Routledge